

Міністерство освіти і науки України
Полтавський державний педагогічний
університет імені В.Г.Короленка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії та
методики викладання історії

Програма навчального курсу

«ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ»

*для студентів історичного факультету спеціальностей
«Історія та суспільствознавство»,
«Історія та основи правознавства»*

**Укладачі: ст. викл. Лахно О.П.,
доц. Цехмістро Н.Я.,
доц. Тронько Т.В.**

Схвалено на засіданні кафедри
20 листопада 2007 р. Протокол №7.

Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка
29 листопада 2007 р. Протокол №4.

Полтава – 2008

**Лахно О.П., Цехмістро Н.Я., Тронько Т.В. Історія
слов'янських народів: програма навчального курсу. —
Полтава: ІОЦ ПДПУ, 2008. — 96 с.**

Рецензенти:

Якименко М.А. — доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри українознавства
Полтавської державної аграрної академії
Лахижа М.І. — кандидат історичних наук, доцент, заступник
начальника управління державної служби
Головного управління державної служби
України у Полтавській області

Відповідальний за випуск:

Год Б.В. — доктор педагогічних наук, професор, завідувач
кафедри всесвітньої історії та методики
викладання історії Полтавського державного
педагогічного університету імені В.Г.Короленка

*Рекомендовано до друку вченою радою
Полтавського державного педагогічного
університету імені В.Г.Короленка,
протокол № 4 від 29 листопада 2007 року*

(с) Лахно О.П., Тронько Т.В.,
Цехмістро Н.Я., 2008

АНОТАЦІЯ

Навчальний курс «Історія слов'янських народів» викладається на історичному факультеті для студентів спеціальностей «Історія та суспільствознавство» й «Історія та основи правознавства» (II, III і IV курси) обсягом 324 аудиторні години у III, IV, V, VI, VII та VIII семестрах. Окрім того цей курс читається й на заочному відділенні.

Завдання курсу полягає в ознайомленні майбутніх фахівців-істориків з основними подіями та фактами минулого слов'янських народів і їх державних утворень упродовж усього історичного розвитку, виробленні та формуванні знань про історичний шлях споріднених українському народів нерозривно від інших європейських націй у процесі становлення та розвитку сучасної цивілізації. Курс передбачає закріплення в студентів у процесі навчання необхідних знань про виникнення слов'янських націй і держав, їхню еволюцію в різні історичні епохи від давнини до сучасності, що проявлялася у змінах політичних, соціальних, господарських, культурних стосунків, а також взаєминах з іншими європейськими народами. Знання, набуті студентами в ході вивчення курсу, є необхідною підставою для розуміння еволюції державності в східних, західних і південних слов'ян, їх культури та побуту.

У цілому історія слов'янських народів являє собою частину всесвітньої історії, є її однією з найважливіших складових, яка повинна формувати наукові та світоглядні цінності студентів. Дана навчальна дисципліна разом з історією середньовіччя, нового та новітнього часу країн Західної Європи та Америки, нового та новітнього часу країн Азії та Африки складає комплекс предметів, які розглядають закономірності розвитку історичного процесу на основі принципів історичного детермінізму та історичного матеріалізму, переходу від однієї форми способу виробництва до другої. Цей процес досліджується в конкретиці

політичних, економічних і соціальних, культурних факторів, які показують як загальні закономірності, так і специфіку розвитку братніх слов'янських народів.

У ході вивчення дисципліни студенти повинні оволодіти конкретними знаннями з середньовічної історії, історії нового та новітнього часу Білорусі, Росії, Польщі, Чехії, Словаччини, Болгарії, країн колишньої Югославії (балканських слов'ян). Це, однак, досягається не лише вивченням конкретної історії перелічених слов'янських держав (країнознавчий принцип), а й формуванням проблемних тем і питань, які дозволяють більш глибоко та повніше висвітлити як загальні процеси й закономірності в розвитку слов'янських держав, так і специфіку кожної з них. Проблемно-країнознавчий принцип вивчення історії слов'янських народів дозволяє більш цілеспрямовано та ефективно зреалізувати у відведених часових рамках підготовку сучасних спеціалістів (бакалаврів, магістрів). Проблемний принцип обумовлює не лише більш глибоке розуміння студентами історичного розвитку слов'янських держав, але й діалектичну взаємодію з процесами, які їх породжують та розвивають.

Особливістю викладення навчального курсу «Історія слов'янських народів» є певне протиріччя між вимогами, які нині ставляться до підготовки бакалаврів, спеціалістів і магістрів, та підручниками й посібниками, які не в усьому своєчасно та повно враховують ці зрослі вимоги. У даному конкретному випадку мова йде про принципи побудови нового курсу «Історія слов'янських народів». Підручники та посібники, програми складових нашого курсу навчальних предметів «Історія Росії», «Історія СРСР» та «Історія південних і західних слов'ян» будують свій зміст за країнознавчим принципом, не торкаючись загальних проблем для слов'янських держав. Це веде, особливо при вивченні історії слов'янських народів у XX столітті, до численних повторів, однотипних і однопорядкових висновків з основних

проблем суспільно-політичного розвитку окремих слов'янських народів. Тим самим виникла нагальна потреба створення адаптованої робочої програми та переходу до викладання даного курсу за проблемно-країнознавчим принципом. Це вимагає від викладача самостійної розробки ряду тем, доповнення та розширення ряду інших тем, у тому числі й в історіографічному аспекті.

Навчальним курсом передбачено проведення семінарських занять, а деяка його частина відводиться на самостійну підготовку студентів. За окремими проблемами курсу студенти виконуватимуть індивідуально-дослідні завдання творчого характеру.

Семінарські заняття допоможуть студентам глибше засвоїти вузлові питання історичного розвитку слов'янських народів, ознайомитися з джерелами та історіографією. На семінарських заняттях студенти оволодівають основами наукового дослідження, навчаються самостійно оцінювати історичні події, висловлювати та аргументувати власні думки.

Пропонована програма відповідає головним періодам світової історії й структурі зазначеного курсу. Виділено три умовні блоки-розділи, які охоплюють основні періоди курсу.

* * *

ВСТУП ДО КУРСУ.

Його предмет, характер, структура, тривалість, територіальні та хронологічні рамки. Завдання курсу.

Історична слов'яністика в руслі наукового гуманітарного знання. Міждисциплінарний характер досліджень у галузі наукової слов'яністики. Історична слов'яністика серед інших слов'яністичних дисциплін. Місце курсу в системі історичної освіти.

Роль східних, західних і південних слов'ян у європейському та світовому історичному процесі.

Рекомендована навчальна література. Характеристика найважливіших джерел. Вивчення слов'янської історії вітчизняними вченими. Огляд синтетичних праць.

Форми звітності та контролю з предмету.

РАННЯ ІСТОРІЯ СЛОВ'ЯН.

Глютогенез і етногенез слов'ян. Етнічна самосвідомість як важливий чинник етногенетичного процесу. Основні проблеми вияву та наукової інтерпретації історичних джерел з історії походження слов'ян як особливої мовної та етнічної спільноти в просторі давньої Європи.

Ранньослов'янський етнос у найдавніший період своєї історії: первісний ареал проживання, господарський лад, соціальна організація, мова, релігія та культура. Його подальша історична доля.

Проблема походження слов'ян: наукова дискусія про прабатьківщину слов'ян, основні теорії етногенезу. Формування етноніму (венеди, анти, склавіни, хорвати, серби) та його сучасний стан. Наукові, політичні, ідеологічні аспекти в дискусії про походження етноніму "слов'яни".

Велике переселення народів і початок розселення слов'ян у місця їх пізнішого проживання. Основні напрямки, імовірні причини та характер слов'янської експансії в період раннього середньовіччя.

Дії слов'ян проти балканських володінь Східної Римської імперії (Візантії): від перших нападів до масової колонізації. Утвердження аварів на Середньому Дунаї та утворення Аварського каганату. Слов'яни та авари. Падіння влади Візантії та розселення слов'ян на Балканському півострові. Доля автохтонного (ранньовізантійського) населення Балканського півострову. Походження середньовічних влахів і албанців та основні віхи їх історії в епоху середньовіччя.

Перехід слов'ян до мирного освоєння захоплених територій на Балканах. Розвиток контактів із залишками автохтонного населення та уцілілими візантійськими центрами. Початок визрівання умов і передумов для виникнення власної державності.

Соціально-політична організація слов'ян на колишніх візантійських землях («славинії»).

«Візантійська Реконкіста» та відновлення влади імперії над частиною земель Балканського півострова. Політика Візантії відносно підкорених слов'ян і поява слов'янського населення у Малій Азії. Історична доля слов'янського населення Візантії.

Особливості етногенезу східних слов'ян. Їх розселення та взаємодія з неслов'янськими етносами.

Ранні політичні об'єднання у східних слов'ян. Остаточне розселення східнослов'янських племен. Боротьба Півночі та Півдня. Визрівання передумов для утворення давньоруської держави — Київської Русі. Проблема походження терміну «Русь».

Письмові джерела, археологічні матеріали, лінгвістичні дані про ранню історію слов'ян. Землеробство як основа господарської діяльності. Ремесло і торгівля. Суспільний лад слов'ян. Релігія. Військова справа. Культура та повсякденний побут слов'ян.

СЕРЕДНЬОВІЧНА БОЛГАРСЬКА ДЕРЖАВНІСТЬ.

Протоболгари, хан Аспарух і утворення середньовічної болгарської держави. Болгаро-візантійське суперництво у боротьбі за підкорення балканських слов'ян. Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Болгарської держави. Становлення єдиної військово-адміністративної та судової організації на територіальній основі.

Прийняття християнства та становлення єдиної й самостійної церковної організації (Болгарська архієпископія).

Входження в орбіту церковного та культурного впливу Візантії й засвоєння Кирило-Методіївської традиції.

Проголошення царства й патріархії.

Перший культурний розквіт на шляху освоєння та відтворення основних досягнень візантійської церковної культури («Преславська цивілізація»). Формування болгарської (слов'яно-болгарської) середньовічної народності.

Ослаблення болгарської держави та початок візантійського завоювання. Рух комітопулів і возвеличення царя Самуїла («Самуїлова держава»).

Остаточне падіння I Болгарського царства та візантійське завоювання Болгарії. Богомільський рух.

Візантійська адміністрація в болгарських землях і становище місцевого населення. Болгарська Охридська архієпископія. Її значення для збереження Кирило-Методіївської традиції та історична доля. Збереження болгарських культурно-політичних традицій і великі антивізантійські виступи XI ст.

Криза та початок розпаду Візантійської імперії. Повстання братів Асенів і відновлення середньовічної Болгарської держави.

IV хрестовий похід, захоплення хрестоносцями Константинополя і розпад Візантійської імперії. Відроджена Болгарія між «греками» і «латинцями» у боротьбі за «візантійський спадок». Відновлення царства та патріархії.

Подальше ослаблення Болгарії: зовнішні загрози, династичні суперечки, соціальні конфлікти, розвиток локального сепаратизму та територіальні втрати.

II Болгарське царство напередодні османського завоювання: тимчасова стабілізація й останній культурний розквіт на основі церковного зближення з Палеологією Візантією, відновлення удільного сепаратизму та розпад єдиної держави.

Битва на Мариці та встановлення залежності від османської держави. Османське завоювання та остаточне падіння середньовічної Болгарської держави.

СЕРБЬСЬКІ, БОСНІЙСЬКІ, ХОРВАТСЬКІ ТА ІНШІ ПІВДЕННО-СЛОВ'ЯНСЬКІ ЗЕМЛІ У ПЕРІОД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Поява сербів на Балканському півострові та утворення перших сербських князівств. Сербські землі між Аварським каганатом, Візантією та І Болгарським царством. Зетська держава у боротьбі за звільнення від візантійської опіки.

Возвеличення Стефана Немані та становлення єдиної середньовічної Сербської держави під владою династії Неманичів. Здобуття повної державної незалежності та проголошення королівства. Св. Савва Сербський і утворення самостійної церковної організації (Сербська архієпископія). Підйом сербської культури на шляху освоєння візантійського та болгарського спадку. Формування середньовічної сербської народності.

Розквіт Сербської держави Неманичів і її територіально-політична експансія. Стефан Душан і його завоювання. «Законник» Стефана Душана. Проголошення царства та патріархії.

Розпад держави царя Душана та виокремлення Моравської Сербії серед інших сербських державних утворень. Битва на Косовому полі й встановлення залежності від Османської держави. Битва біля Анкари, оформлення деспотовини та останній розквіт середньовічної Сербії.

Падіння Сербської деспотовини та остаточне встановлення османського панування у сербських землях.

Боснія серед сербських князівств періоду раннього середньовіччя. Установлення сюзеренітету над Боснією з боку Угорського королівства. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації.

Відособлення Боснії від сусідніх сербських областей. Питання про формування середньовічної боснійської народності.

Краль Твртко та розквіт середньовічної Боснійської держави. Її подальше ослаблення та фактичний розпад. Герцог Стефан Вукчич Косача та його володіння. Османське завоювання Боснії та Герцеговини.

Поява хорватів на Балканському півострові. Хорватські землі між Аварським каганатом, франками та Візантією. Перші слов'янські князівства.

Становлення середньовічної Хорватської держави. Затвердження християнства та входження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу Риму й західного християнства. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції. Князь Томислав і розквіт ранньосередньовічної Хорватії. Становлення середньовічної хорватської народності. Проблема приєднання Славонії та стабілізації хорватського етнополітичного ареалу.

Подальше ослаблення Хорватії. Король Дімітрій Звонімір і перехід Хорватії під владу Угорського королівства. Землі Хорватії та Славонії у складі середньовічної Угорщини. Особливості політико-адміністративної, церковної та культурної ситуації. Становлення станової організації та режиму станової монархії.

Зростання османської загрози, битва біля Мохача та османське завоювання. Перехід частини угорських і хорватських володінь (“залишки залишків”) під владу австрійських Габсбургів.

Міста та фортеці Далматинського узбережжя між Візантією та слов'янами у період раннього середньовіччя. Відновлення та зміцнення церковних зв'язків із Римом.

Падіння візантійської влади в Далмації та становлення комунального устрою. Далматинські міста, сусідні держави та середземноморська торгівля. Особливості політико-

адміністративної, господарсько-економічної, конфесійно-культурної та етнмовної ситуації.

Встановлення венеціанського панування в Далмації. Дубровник під сюзеренітетом Османської імперії.

Словенські землі в VII— I половині XIV ст. Особливості розвитку словенської економіки. Народні рухи. Культура.

Османська держава та основні віхи її територіально-політичної експансії щодо слов'ян. Найважливіші особливості її військового, адміністративного та релігійно-судового устрою на слов'янських землях. Тимарна система та система мілетів.

Слов'янські землі під османською владою та становище населення. Найважливіші соціально-демографічні, культурні та етнічні процеси. Значення християнства, церкви та її інститутів для збереження культурної й етнічної ідентичності місцевого населення. Антиосманські виступи в слов'янських землях.

ЕВОЛЮЦІЯ ДАВНЬОРУСЬКОЇ ДЕРЖАВИ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН.

Становлення ранньої давньоруської держави східних слов'ян. Формування території та державного ладу. Криза середини X ст. і реформи Ольги. Святослав-Завойовник.

Нова смута й утвердження в Києві Володимира. Його реформи та прийняття християнства, наслідки.

Епоха Ярослава Мудрого. Друга смута на Русі. Борис і Гліб. Боротьба Ярослава з Мстиславом Тмутараканським і нове об'єднання Русі. Розквіт держави Ярослава. Церква та релігія. Митрополит Іларіон. Печерські святителі. Становлення ранньофеодальних відносин. Державна влада. Міста. Торгівля. Військо. Від язичницьких бунтів до соціального протесту.

Міжусобиці на Русі. Бунт Олега Гориславича і нові князівські чвари. Початок військової діяльності Володимира

Мономаха. Трагедія 1096-1097 рр. Хрестовий похід у степ 1111 р. Повстання 1113 р. і епоха Володимира Мономаха.

Смерть Мстислава Великого та початок нової кризи.

Політична роздробленість Київської Русі.

Утворення на території Русі князівств-держав: Київське князівство, Чернігівське та Сіверське князівства, Галицько-Волинське князівство, Великий Новгород, Володимиро-Суздальське князівство та ін.

Передумови завоювання монголо-татар. Завоювання монголів і наступ на Русь. Оборона Північно-Західної Русі. Відносини Русі та Золотої Орди. Наслідки монголо-татарського іга.

Особливості та передумови об'єднання руських земель. Перший етап – возвеличення Москви та початок об'єднання. Боротьба за ярлик Великого князя Владимирського. Суперництво Москви й Твері. Економічне й військово зміцнення Московського князівства. Іван Калита та його сини. Причини возвеличення Москви.

Другий етап об'єднання. Завершення боротьби з Тверю. Початок боротьби з ігом. Куликівська битва. Подальше зміцнення Москви.

Династична війна другої чверті XV ст. Зміцнення князівської влади.

Третій етап. Завершення об'єднання руських земель. Приєднання Новгорода, Твері. Завершення формування єдиної території. Боротьба за незалежність.

Формування загальноруських органів управління та особливої форми державності. Історичне значення утворення держави.

Соціально-економічний розвиток Московського князівства. Сільське господарство та селянство. Феодальне землеволодіння. Бояри та служилі люди. Місто й міське населення. Козацтво.

ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ЄВРОПИ ЗА ДОБИ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Розселення слов'ян на землях Центральної Європи (за межами первісного ареалу проживання). Слов'яни між германцями, Аварським каганатом і Франкською державою. Перші військово-політичні об'єднання та становлення державності. “Держава Само”. Карантанія. Велика Моравія та її значення для історії й культури Центральної Європи й середньовічного слов'янства. Подальша історична доля полабсько-балтійських, альпійських і паннонських слов'ян.

Історико-географічна область Богемія та її населення наприкінці античного часу і в раннє середньовіччя. Князь Борживій і утворення Чеського князівства.

Територіально-політична експансія та внутрішня консолідація Чеського князівства. Утвердження християнства та освоєння великоморавської спадщини. Проникнення Кирило-Мефодіївської традиції.

Розвиток залежності від Священної Римської імперії та утворення єдиної церковної організації (Празьке єпископство). Вхідження в орбіту церковно-політичного та культурного впливу середньовічного західного християнства. Становлення чеського етнополітичного ареалу та формування середньовічної чеської народності.

Політична роздробленість та відновлення єдиної держави. Колонізаційний процес. Утвердження королівського достоїнства та особливості державно-політичного становища Чехії у складі Священної Римської імперії.

Розквіт середньовічної Чехії за правління династії Люксембургів. Чехія та імперська політика Карла Люксембурга. Наростання кризових явищ. Ян Гус, його попередники та наступники. Передумови гуситського руху. Політична боротьба в 1415-1419 рр. Повстання гуситів. Чашники, таборити та пікарди. Чотири празькі статті, їх трактування напрямками гуситів. Розгром гуситами

хрестових походів. Проблема гусизму на Базельському соборі. Угода та об'єднання чашників і католиків. Битва біля Ліпан і поразка таборитів. Джерела та історіографія гуситського руху. Його значення для історії й культури середньовічної Чехії та середньовічного західного християнства.

Становлення станової організації й режиму станової монархії. Утвердження австрійських Габсбургів на чеському троні. Особливості державно-політичної, конфесійно-культурної ситуації.

Боротьба чеських станів проти політики централізації та Контрреформації і їх співробітництво зі станами інших габсбургських володінь. Повстання чеських станів і битва біля Білої гори. Чеські землі в період Тридцятирічної війни. Відновлення та зміцнення влади Габсбургів і втрата Чехією політичної самостійності. Політика Габсбургів у чеських землях та її наслідки для історії й культури чеського народу.

Включення словацьких територій до Угорського королівства в X-XI ст. Адміністративно-територіальна організація. Економічний розвиток Словаччини та соціальна структура суспільства. Словаччина в умовах феодальної роздробленості. Матуш Чак Тренчинський. Становище міст у XIV ст.

Словаччина в центрі боротьби за угорську корону. Діяльність братриків. Словаччина в системі монархії Габсбургів.

Польські землі у найдавніші часи. Поява і розселення слов'ян. Союзи племен. Династія Пястів. Виникнення держави та запровадження християнства. Зовнішня політика князів Мешка I, Болеслава Хороброго. Криза монархії та її подолання. Болеслав II Сміливий і Болеслав III Кривоустий. Політична роздробленість. Внутрішні чинники подолання роздробленості. Формування шляхти. Становище церкви. Культура та освіта в X-XIII ст.

Процес відродження державності. Владислав Локеток. Діяльність і реформи Казимира Великого. Розширення території Польського королівства й адміністративно-територіальний поділ. Центральна влада, шляхетський стан і його привілеї. Формування станової монархії.

Кревська унія. Велика війна з Тевтонським орденем. Грюнвальдська битва. Зростання міжнародних впливів Польщі. Унія з Угорщиною. Тринадцятирічна війна.

КУЛЬТУРА СЛОВ'ЯН В ЕПОХУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ.

Процеси державно-політичної, конфесійно-культурної та етномовної інтеграції й диференціації. Значення середньовічних християнських конфесійно-культурних традицій для розвитку етнокультурної диференціації балканських слов'ян. Візантійсько-православна конфесійно-культурна традиція та середньовічна візантійсько-православна спільнота.

Культура середньовічних слов'янських країн візантійського культурного кола. Господарсько-економічний устрій. Соціально-політична організація. Духовне життя. Освоєння візантійської спадщини. Провідні центри візантійсько-слов'янського духовного та культурного спілкування й співпраці.

Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Кирило-Мефодіївська традиція та культурно-мовний простір *Slavia Orthodoxa*.

Розвиток літератури. Літературні жанри. Еволюція усної народної творчості. Народні й наукові знання на руських землях. Особливості архітектури Московського князівства. Живопис та інші види образотворчого мистецтва на Русі в період пізнього середньовіччя.

Освоєння західноєвропейських впливів і розвиток феодальних відносин. Особливості місцевої духовно-релігійної та культурної ситуації. Доля Кирило-Мефодіївської

традиції та культурно-мовний простір *Slavia Latina*. Проникнення ренесансних впливів і становлення гуманістичної течії в духовній культурі слов'ян. Книгодрукування. Становлення літературних мов і розвиток релігійної та світської словесної творчості на їх основі. Розвиток ренесансної науки. Реформаційні рухи та проблеми оновлення церковного життя. Контрреформація та католицька реформа. Особливості конфесійно-культурної ситуації у східнослов'янських землях Речі Посполитої.

ПІВДЕННІ І ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ В XVI — I ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

Балканські слов'янські народи під владою Туреччини. Система експлуатації турками Балкан. Завоювання турками Балкан і його наслідки для етнічних процесів. Турецьке управління Балканами. Ленна система. Становище слов'янського селянства; звичайна і “привілейована” райя; податки державні та спахійні. Криза ленної системи. Формування і розвиток чифтліської (читлукської) системи землеволодіння. Становище церкви. Національне гноблення. Слов'янська община та її еволюція в період турецького панування.

Болгарія, Сербія, Чорногорія, Боснія і Герцеговина в XVI — I половині XVII століття. Наслідки панування турецької військово-феодальної системи над південними слов'янами. Хорватія в XVI — I половині XVII століття під австрійським пануванням. Слов'янські землі під владою Австрії та Венеції.

Економічний і соціально-політичний розвиток Чехії в XVI — I половині XVII століття. Боротьба за владу в Чехії після розгрому таборитів. Утвердження Габсбургів на чеському престолі (1526). “Грамота величності” і повстання в Празі 1618 року. Втрата політичної самобутності Чехії після 1620 року. Чехія під час Тридцятилітньої війни. Економічний

і соціально-політичний розвиток Словаччини в XVI — I половині XVII століття. Причини утворення антигабсбурзької опозиції, характеристика визвольної боротьби чеського народу. Розвиток культури Чехії та Словаків в XVI — I половині XVII століття.

Економічний і соціально-політичний розвиток Польщі в XVI — I половині XVII століття. Характеристика панщинно-фільваркової системи. Передумови формування фільварків. Розвиток відробіткової (панщинної) повинності, зміни господарського і правового становища селянства. Концентрація земельної власності у магнатів. Шляхта та її суспільно-політична роль. Послаблення економічного, політичного значення польських міст. Соціальний устрій і державні органи Речі Посполитої в XVI — I половині XVII століття. Складання станової демократії. Люблінська унія. Перше безкоролів'я. Генрикові артикули — основний закон Речі Посполитої. Сарматизм як ідеологія шляхетського стану. Династія Вазів. Специфіка станової монархії Речі Посполитої. Криза шляхетської Речі Посполитої в I половині XVII століття. Основні причини боротьби між шляхтою і магнатами. Сутність реформації, реформаційний рух: лютерани, чеські брати, кальвіністи, польські брати. Вимоги і досягнення польської реформації. Контрреформація, її особливості в Польщі. Діяльність єзуїтів. Берестейська унія. Посилення магнатських угруповань. Від станової демократії до магнатської олігархії. Роком М. Зебжидовського. Польща у міжнародній політиці XVI — XVII століть: участь у війні за Лівонію, боротьба за московський трон, війна зі Швецією, польсько-турецькі відносини. Українське козацтво, козацькі війни кінця XVI століття. Польське Відродження. Освіта: протестантська школа, єзуїтські колегії, Краківський університет, Заморська академія. Друкарство. Художня література: Миколай Рей, Ян Кохановський, Миколай Семп-Шажинський, Лукаш Гурніцький, Себастьян Кльонович,

Шимон Шимонович. Полемічна література — Станіслав Ожеховський, Пйотр Скарга. Історіографія: Мацай Меховський, Марцін Бельський, Марцін Кромер, Мацей Стрийковський, Шимон Старовольський. Розвиток наукової думки. Миколай Коперник. Архітектура, образотворче мистецтво.

МОСКОВСЬКА ДЕРЖАВА У XVI — I ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

Розвиток господарства в XVI — I половині XVII століття. Московська держава у 30-х роках XVI століття. Початок правління Івана IV. Внутрішня політика самодержавства, “Ізбрана рада” та її реформи. Боротьба з боярською опозицією. Опричина, її мета, завдання, хід та наслідки. Сутність опричинни в оцінках істориків.

Основні напрямки зовнішньої політики держави в XVI столітті. Казанські походи, приєднання Казанського та Астраханського ханств, Ногайської орди. Лівонська війна, її мета, хід воєнних дій. Початок завоювання народів Сибіру.

Господарська розруха та запустіння північно-західних земель і центру держави в 70—80-ті роки XVI століття. Проблема закріпачення селянства.

Політична криза в Московській державі. Земський собор 1613 року і початок правління династії Романових. Шляхи відродження господарства. Еволюція форм феодального землеволодіння й господарства. Феодально-кріпосницька експлуатація. Соціальна структура феодального суспільства в XVII столітті. Розвиток суспільного поділу праці й товарного виробництва. Перші мануфактури та їх характер. Розвиток внутрішньої та зовнішньої торгівлі, зростання купецтва. Початок формування всеросійського ринку.

Міські повстання в середині XVII століття. “Соборне уложення” 1649 року. Завершення юридичного оформлення

загальнодержавної системи кріпосного права та його значення в подальшій історії Московії.

Московсько-польські та московсько-шведські відносини. Війна з Річчю Посполитою 1632-1634 років. Боротьба проти турецько-татарської агресії. Національно-визвольна війна українського народу. Земський собор 1653 року. Переяславські статті.

МОСКОВСЬКА ДЕРЖАВА У II ПОЛОВИНІ XVII СТОЛІТТЯ

Органи влади, центральне та місцеве управління. Земські собори. Посилення самодержавної влади, початок переходу до абсолютизму. Московське військо XVII століття. Податна реформа.

Справа Никона. Розкол, його сутність та наслідки.

Загострення соціальних протиріч у другій половині XVII століття. Зростання втеч селян від поміщиків, становище козацтва.

Народи Поволжя в XVII столітті. Феодальний та національний гніт. Селянська війна під проводом С.Разіна, її особливості, причини поразки та значення. Народні рухи після селянської війни. Народи Сибіру в XVII столітті. Російські землепрохідці в Сибіру: Семен Дежнев, Єрофій Хабаров. Вихід на узбережжя Тихого океану.

Розвиток культури Московії в XVII столітті. Освіта. Слов'яно-греко-латинська академія. Наукові знання. Географічні відкриття. Література. Нові жанри. Суспільно-політична думка. Ю. Крижанич, А. Ордин-Нащокін. Роль Києво-Могилянської академії в поширенні освіти і наукових знань. Вплив української культури на формування та розвиток культури російського та інших слов'янських народів.

РОСІЯ В I ЧВЕРТІ XVIII СТОЛІТТЯ. СХІДНО-СЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Внутрішня та зовнішня політика в наприкінці XVII століття. Боротьба придворних угруповань за владу. Стрілецький заколот 1682 року. Правління Софії. "Вічний мир" з Річчю Посполитою. Кримські походи. Початок правління Петра I. Стрілецький заколот 1698 року.

Реформи першої чверті XVIII століття. Розвиток продуктивних сил країни. Сільське господарство. Ремесло. Піднесення мануфактурного виробництва та його характер. Розширення внутрішнього ринку, розвиток зовнішньої торгівлі, митна політика уряду. Зміцнення панівного становища дворянства. Реформа центрального та місцевого апарату влади й управління. Сенат, колегії. Губернії, провінції, дистрикти, полкові двори. Міська реформа й магістрати. Церковна реформа. Створення регулярної армії та флоту, рекрутська система.

Перетворення Росії в абсолютну монархію. Формування чиновницько-бюрократичного апарату абсолютизму. Боротьба з опозицією. "Справа" царевича Олексія.

Політичне становище слов'янських народів у Російській імперії. Загострення соціальних протиріч. Астраханське повстання. Повстання на Дону під проводом К. Булавіна. Повстання в Поволжі, Слобідській Україні та Башкирії.

Дипломатична та військова підготовка Північної війни. Основні етапи війни. Ніштадський мир. Проголошення Росії імперією.

Культура першої чверті XVIII століття. Суспільно-політична думка. І.Т.Посошков, Ф.Прокопович, А.Д.Кантемір, В.М.Татищев. Виникнення світської школи. Перша російська друкована газета. Реформа календаря. заснування Академії наук. Розвиток техніки. Будівництво, архітектура, живопис, гравюра. Зміни в побуті. Розвиток

культури слов'янських народів Російської імперії. Наступ царизму на культуру українського і білоруського народів.

РОСІЙСЬКА ІМПЕРІЯ В СЕРЕДИНІ ТА II ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ. СХІДНОСЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ В ЕПОХУ “ПАЛАЦОВИХ ПЕРЕВОРОТІВ”

Внутрішня та зовнішня політика Росії в другій чверті ХУІІІ століття. Катерина I та Петро II. Верховна Таємна Рада. Змова верховників. “Біронівщина”. Початок царювання Єлизавети Петрівни. Розширення прав і привілеїв дворянства. Розвиток кріпосного права. Дискримінаційний характер фінансовою і митної політики щодо України.

Міжнародне становище Росії в 1725-1762 роках. Відносини з Річчю Посполитою. Війна з Туреччиною. Участь Росії у Семилітній війні.

Соціально-економічний розвиток Росії в II половині ХУІІІ століття. Стан сільського господарства. Зростання кріпосницької експлуатації та її форми. Розширення дворянських привілеїв. Розклад феодально-кріпосницьких відносин і формування капіталістичного укладу. Розвиток промисловості. Кадри мануфактурних робітників. Внутрішня і зовнішня торгівля.

Палацовий переворот 1762 року. Політика “просвітницького абсолютизму”, її соціальна сутність. Кріпосницьке законодавство Катерини II. Секуляризація церковного землеволодіння, її мета і наслідки. Уложена комісія, мета її скликання.

Передумови і рушійні сили селянської війни О.Пугачова, її хід. Причини поразки, історичне значення й вплив на формування антикріпосницької суспільної думки.

Внутрішня політика самодержавства після селянської війни. Посилення реакційного курсу. Ліквідація Запорозької Січі. Поширення кріпацтва на Лівобережній і Слобідській Україні. Зміцнення бюрократичного державного апарату.

Жалувана грамота дворянству. Жалувана грамота містам. Внутрішня політика Павла I. Загострення соціальної боротьби.

Зовнішня політика Росії у II половині ХУІІІ століття та слов'янські народи. Російсько-турецька війна 1768-1774 років. Кючук-Кайнарджийський мир. Утвердження Росії в Північному Причорномор'ї.

Українські землі в II половині ХУІІІ століття. Зруйнування Запорізької Січі. Запровадження на території Лівобережжя та Слобідської України кріпацтва.

Боротьба українського і білоруського народів проти гноблення польських феодалів. “Колівщина”. Перший поділ Польщі. Приєднання Криму і Прикубань. Російсько-турецька війна 1787-1791 років. Яссський мир. Значення російсько-турецьких воєн ХУІІІ століття для економічного розвитку Росії і становища пригноблених Османською імперією народів Балкан. Війна зі Швецією. Розвиток російського військового мистецтва. О.В.Суворов, Ф.Ф.Ушаков.

Консолідація сил європейської реакції для боротьби з Великою французькою буржуазною революцією. Розправа уряду Катерини II з суспільним рухом у країні, посилення політичного гноблення.

Загарбання Росією Правобережної України, Білорусії, Литви та Курляндії. Політика царизму на приєднаних землях.

Участь царської Росії у коаліціях проти буржуазної Франції.

Російська культура і суспільна думка в II половині ХУІІІ століття. Внесок українських майстрів у розвиток російського мистецтва: А. Лисенко, Д. Левицький, В. Боровиковський. Розвиток культури України та Білорусії.

РОСІЯ В І ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ

Соціально-економічний розвиток. Розвиток товарного характеру промислового виробництва в Росії. Російська імперія за царювання Олександра I. Оцінка палацового перевороту 1801 року. Реформи в галузі державного управління і освіти, реакційний зміст аракчєвщини. Зовнішня політика Російської імперії I чверті XIX століття. Російсько-французька війна. Наслідки закордонних походів російської армії. Суспільно-політичні процеси в Російській імперії в I половині XIX століття. Характеристика декабристського руху, значення, цілі і наслідки повстань декабристів у Росії та Україні, їх вплив на формування основних ідейних напрямів у 30—40-ві роки XIX століття. Польське повстання 1830-1831 років.

Росія за царювання Миколи I. Зовнішня політика Росії в I половині XIX століття. Колоніальна експансія Російської імперії в Закавказзі. Загарбання Грузії, Азербайджану, Бессарабії, Вірменії.

Слов'янські народи Російської імперії в I половині XIX століття.

ПІВДЕННІ І ЗАХІДНІ СЛОВ'ЯНИ В II ПОЛОВИНІ XVII — НАПРИКІНЦІ XVIII СТОЛІТТЯ

Болгарія під владою Османів у II половині XVII — наприкінці XVIII століття. Визвольна боротьба болгарського народу проти османського іга під час Тирновського (1685) і Чипровецького (1688) повстань. Поглиблення розкладу Османської імперії в XVIII столітті.

Сербія, Македонія, Боснія і Герцеговина під владою Туреччини.

Розвиток Чорногорії та Хорватії у II половині XVII — наприкінці XVIII століття. Досягнення Чорногорією фактичної незалежності після перемоги над турками у битві 1796 року. Хорватія під владою Габсбургів.

Словаччина у II половині XVII — XVIII столітті. Антигабсбурзькі виступи. Економіка. Сільськогосподарське освоєння нових регіонів. Цехове ремесло. Розвиток мануфактурного виробництва. Торгівля.

Чехія під владою Габсбургів у II половині XVII століття. Чехія XVIII столітті. Початок розвитку капіталістичних відносин. Чехія у часи Марії Терези. Реформи Йосипа II (1780—1790 роки). Ліквідація кріпосного права в австрійських землях. Визвольна боротьба чеського і словацького народу в II половині XVII — наприкінці XVIII століття. Культура. Освіта. Зародження наукових знань. Ідеї гуманізму в літературі та мистецтві. Скульптура і живопис. Архітектура.

РІЧ ПОСПОЛИТА У II ПОЛОВИНІ XVII — XVIII СТОЛІТТЯХ

Річ Посполита в II половині XVII століття. Війна проти повсталі України. Війни з Московією. Шведська агресія і польсько-шведська війна. “Ліберум вето”. Боротьба за реформування державного устрою. Роком С. Любомирського. Війни з Туреччиною. Ян III Собеський. Віденська битва. Вічний мир з Росією. Участь Речі Посполитої у Північній війні. Політична боротьба на початку XVIII століття. Польська держава у I половині XVIII столітті. Сandomirська, Варшавська і Тарногородська конфедерації. “Німий сейм”. Правління Августа III. Магнатські угруповання Потоцьких і Чарторийських. Соціальні процеси і аграрні відносини. Піднесення торгівлі і промисловості у II половині XVIII століття. Міста, ремесло і поява мануфактур. Реформи 60-х років XVIII століття. Реформи Конвокаційного сейму 1764 року. Дисидентське питання. Барська конфедерація. Перший поділ країни. Політична боротьба в 70—80-ті роки XVIII століття. Реформи сейму 1773—1775 років. Реформаторський рух 80-х років. Чотирирічний сейм.

Конституція з травня 1791 року. Торговицька конфедерація. Другий поділ Речі Посполитої. Повстання Тадеуша Костюшко: селянське питання, “Поланецький універсал”. Третій поділ Речі Посполитої. Втрата незалежності. Причини кризи Речі Посполитої у II половині XVII — наприкінці XVIII століття. Розвиток польської культури II половини ХУШ століття. Польське барокко. Шляхетська культура, сарматизм. Впливи Просвітництва. Освіта: початкова, середня, вища. Лицарська школа. Наукові знання. Історіографія: Веспазіан Коховський, Адам Нарушевич. Суспільно-політична думка, Гуго Коллонтай, Станіслав Сташці. Художня література: Ч.А. Морштин, А.М. Фредро, Вацлав Потоцький, Ігнатій Красіцький, Юліан Урсин Немцевич. патріотична література кінця XVIII століття. Образотворче мистецтво і музика. Архітектура.

БОРОТЬБА СЕРБЬСЬКОГО НАРОДУ ЗА НАЦІОНАЛЬНУ НЕЗАЛЕЖНІСТЬ. УТВОРЕННЯ СЕРБЬСЬКОГО АВТОНОМНОГО КНЯЗІВСТВА

Становище сербських земель наприкінці XVIII століття. Особливості експлуатації турками прикордонних районів. Белградський пашалик. Перше сербське повстання (1804 — 1813 роки). Створення основ сербської державності. Карагеоргій. Друге сербське повстання (1815 рік). Мілош Обринович. Росія і забезпечення сербської автономії. Хатт- і шерифи 1830 та 1833 років. Визнання Туреччиною сербського автономного князівства. Аграрна революція у Сербії. Ліквідація турецьких феодальних відносин. Зміни складу власників землі і юридичне узаконення переходу землі до сербів. Особливості аграрного перевороту, наявність напівфеодальних пережитків у сільському господарстві. Політика Обреновичів у аграрному питанні. “Закон про кучу”. Процес первісного накопичення капіталів.

КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В БОЛГАРІЇ В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Політичне та економічне становище Болгарії. Політична анархія на переломі XVIII та ХІХ століть. Гайдуцький рух. Участь болгар у визвольних змаганнях сербського і грецького народів та в російсько-турецьких війнах. Анти турецькі змови і виступи 30—50-х років ХІХ століття.

Аграрна реформа 1834 року і ліквідація спахійської системи землеволодіння. Розвиток міст. Ремісничче виробництво. Розширення товарного господарства і становлення ринкових відносин. Формування національної буржуазії.

Культурно-національне відродження Болгарії. Роль монастирів як духовних осередків. Келійні школи. Проникнення просвітницьких ідей в болгарське середовище. Загроза елінізації. Пасій Хілендарській. Софроній Врачанській. “Рибний буквар” П. Берона. Роль Ю. Внеліна (Гуци) у національному пробудженні болгар. В.Апрілов. Створення світської школи. Поява інтелігенції. Книговидавнича справа. Періодика. Народні читальні. Болгарське літературно-наукове товариство. М. Дрінов. Н. Геров. Література. П.Р. Славейков, Л. Каравелов, Хр. Ботев. Театр. Архітектура. Живопис. Суспільно-політична думка. Зростання національної свідомості болгар.

Боротьба за незалежну церкву. Перші виступи грецьких владик у 30—40-і роки ХІХ століття. Нова хвиля боротьби за болгарську національну церкву наприкінці 1850 — на початку 1860-х років. Самочинне відокремлення болгарської церкви від Константинопольської патріархії. Рух за об'єднання з Римом і виникнення греко-католицької церкви. Султанський фірман 1870 року та утворення незалежного болгарського екзархату. Наслідки церковної боротьби.

НАЦІОНАЛЬНЕ ВІДРОДЖЕННЯ В ЧЕХІЇ ТА СЛОВАЧЧИНІ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Національне відродження в Чехії (кінець ХVІІІ — перша половина ХІХ століття). Діячі чеського національного відродження кінця ХVІІІ — І половини ХІХ століття. Розвиток історії, археології філології, музеєзнавства, літератури (Палацкій, Ганка, Шафарик).

Національне відродження в Словаччині. Полтичне та економічне становище Словаччини у складі імперії Габсбургів. Особливості промислового перевороту та його наслідки. Формування національної буржуазії. Зародження словацької просвітницької ідеології. Ю. Рібай. Вплив етноконфесійного поділу на формування національного руху. Концепція слов'янської взаємності. Я. Коллар. Ідея національної окремішності словаків. Боротьба за створення словацької літературної мови. Словацьке вчене товариство. Братиславський ліцей. Мовна реформа Л. Штура. Становлення національної науки. Розвиток гуманітарних знань. Ю. Папанек. культурно-освітнє товариство “Татрін”. Література. Б. Табліц. Я. Краль. Мистецтво.

Революція 1848—1849 років. “Вимоги словацького народу”. Словацька національна рада. Й. Гурбан. Проголошення самостійності Словаччини. Аграрна реформа 1848 року. Скасування панщини. Участь словаків у Слов'янському з'їзді. Словацько-угорські відносини. Соціально-політичні наслідки революції.

ПОЛЬСЬКІ ЗЕМЛІ В ПЕРІОД НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНОЇ БОРТЬБИ НАПРИКІНЦІ ХVІІІ — У СЕРЕДИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

Становище польських земель після третього поділу Польщі. Патріотичний рух. Польська еміграція та її орієнтації. Польські легіони в армії Наполеона. Польське питання в політиці Наполеона і Олександра. “Пулавський

план” А.Чарторийського. Тільзитський мир. Утворення Варшавського князівства та його устрій. Кодекс Наполеона. Селянське питання. Польське питання в айстро-французькій війні 1809 року. Поляки в російській кампанії Наполеона. Віденський конгрес і його рішення з польського питання.

Створення і розвиток Королівства Польського. Конституція 1815 року. Аристократія при владі. Економічний розвиток і соціальні зміни. Розвиток культури. Варшавський університет. Великий князь Костянтин Павлович. Сеймова опозиція. Патріотичний рух. Студентські організації. Патріотичне товариство. В. Лукасінський, стосунки з декабристами. Наростання суперечностей між царем і польським суспільством. Листопадове повстанні 1830 року. Проголошення незалежності Королівства Польського, утворення Національного уряду, диктатура Ю. Хлопицького. Польсько-російська війна 1831 року. Політика Національного уряду. Битва під Остроленкою. Падіння Варшави. Поразка повстання та його наслідки.

Польська еміграція в Європі. Плани нового повстання. Польський месіанізм. Політичні табори. Польське демократичне товариство, його ідеологія та діяльність. Й. Лелевель, “Отель Ломбер” А.Чарторийського: програма польських консерваторів. Радикальні організації. Радикальні організації, “люди Польський”. Підготовка нового повстання. Краківська республіка та її устрій. Невдача Краківського повстання. Політична диференціація в польському національному русі: радикали і угодовці.

Польські землі під владою Прусії. Становище Великого Познанського князівства: ліберальний курс, виникнення ідеології “органічної праці”, К. Иарцинковський. Позиція польської аристократії та шляхти. Скасування автономії Великого Познанського князівства. Онімечення. земельні реформи 1816—1823 років. Особливості розвитку Сілезії, Помор'я. Польський національний рух під час революційних

подій 1848 року. Центральний національний комітет в Познані. Познанське повстання та його невдача. Л. Мерославський.

Польські землі у складі імперії Габсбургів. Особливості етнічного складу і соціальних відносин у Галичині. Становий сейм. Польський конспіраційний рух, Ф. Смалька. Селянське питання. Листопадове повстання 1830—1831 років позиція польської шляхти Галичини, зародження українського національного руху. “Руська трійця”. Польський національний рух під час революції 1848—1849 років. Утворення національної ради у Львові. Польсько-українські стосунки, Головна Руська рада, Руський собор. Краківське повстання. Ліквідація панщини. Придушення революції. Конституція 1849 року. Поляки в революції 1848—1849 років в європейських країнах. Легіон А. Міцкевича.

Політика царату в Королівстві Польському після Листопадового повстання. Органічний статут для королівства. “Ніч” І. Паскевича. Становище поляків в Україні, Білорусії та Литві. Пожвавлення польського національного руху, партії “білих” та “червоних”. Підготовка нового повстання. Я. Домбровський. Початок повстання 1863 року. Партизанська боротьба і конспіраційний уряд. Декрети Тимчасового національного уряду. Невдачі повстання в Україні, повстанський рух у Литві. Боротьба течій в керівництві повстанням. Диктатура Р. Траугутта. Придушення повстання. Позиція європейських держав, земельна реформа 1864 року в Королівстві Польському та її наслідки.

Польська культура I половини XIX століття. Національний рух і формування модерної польської нації. Національна свідомість, демократизація культурних процесів. Освіта. Варшавський, Краківський та Віленський університети. Аристократичне меценатство. Преса і публіцистика. Розвиток наукової думки. Варшавське товариство Друзів Наук. Польська романтична література.

А. Міцкевич, Ю Словацький, З. Красинський. Неокласицизм і романтизм в образотворчому мистецтві. О. Орловський, А. Бродовський, К. Міхаловський. Музична культура: Ю. Нльснер, Ф. Шопен, С. Монюшко.

СЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ В ПЕРІОД МОДЕРНІЗАЦІЇ. ПОЛЬЩА

Польща в другій половині XIX — на початку XX ст. Зміни в устрої та управлінні Королівства Польського. Політика русифікації. Стан сільського господарства. Розвиток промисловості, торгівлі та комунікацій. Процес урбанізації. Банківська система. Занепад шляхти, зростання ролі національної буржуазії. Зміни суспільної свідомості. Ідеологія варшавського позитивізму та органічної праці. Роль костелу у громадському житті. Зародження робітничого руху. Поширення ідей соціалізму. Утворення соціалістичної та соціально-демократичної партій. Ліга Польська і заснування Національно-демократичної партії. Революція 1905 — 1907 рр. і її вплив на Королівство Польське. Повстання в Лодзі. Зміни у політичній орієнтації ендеків. Ю. Пілсудський та його плани відродження Польщі. Польські депутати у російській Державній Думі. Загострення національних і соціальних суперечностей на теренах Королівства Польського напередодні Першої світової війни, диференціація політичних сил.

Польська автономія в Галичині. Польсько-українські стосунки. Формування нових політичних течій. Польські консерватори: станчики і подоляки. Ліберальна течія. Ф. Смалька. Утворення Польської соціал-демократичної партії Галичини і Сілезії. Розвиток селянського руху Б. Вислоух. Утворення Селянської партії (Стронніцтво Людове). Діяльність у Галичині Національної Ліги і національних демократів. Загострення польсько-українських суперечностей. “Нова ера” та її невдача. Економічний

розвиток краю. Роль іноземного капіталу. Посилення демократичного руху в Галичині на початку ХХ ст. Боротьба за демократизацію виборчої системи. Польсько-українські конфлікти Зміцнення проавстрійської орієнтації польських політичних партій.

Онімечення західних польських земель. Колонізаційна комісія. Утворення і діяльність Союзу східних територій (Гаката). Роль костелу у збереженні національної самобутності поляків. Культурно-освітні організації. Діяльність Національної ліги. Економічне становище Познанщини. Особливості розвитку Сілезії і Помор'я. Зміцнення позицій польських національно-демократичних сил на початку ХХ ст. Шкільні страйки. Антипольське законодавство 1908 р Опір поляків політиці онімечення.

Польські землі в роки Першої світової війни. Плани воюючих блоків щодо Польщі. Ставлення до війни польських політичних партій. Польські військові формування у складі австро-угорської армії. Окупація Королівства Польського німецькими та австро-угорськими військами. Рескрипт 5 листопада 1916 р. німецького та австро-угорського монархів про створення маріонеткового Польського Королівства. Заснування 15 серпня 1917 р. проантантівського Польського національного комітету на еміграції. Польське питання у міжнародній політиці.

Культура другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Стан початкової і середньої освіти. Вища школа. Краківська академія знань. Розвиток природничих наук. М. Кюрі-Склодовська. Гуманітарні науки. Історичні школи. Ю. Шуйський, Т. Корзон, К. Ліске. Польське історичне товариство. Неоромантизм в історіографії. В. Тишборовський. Філологічні науки. Я. Карлович. Є. Міхельський, О. Кольберг. Соціальні науки. Праці Б. Лімановського та Л. Кшивцького.

Романтичні традиції в літературі. Ю.І. Крашевський, Г. Сенкевич Реалістичний напрям. Е. Ожешко. М. Конопницька. Б. Прус, В. Реймонт. Література “Молодої Польщі”. Розвиток образотворчого мистецтва. Історичний напрям. Я. Матейко, А. Гроттгер. Модерністські впливи в живописі. Театр. Музичне мистецтво. Творчість С. Моношко. Діяльність музично-театральних і хорових товариств.

ЧЕСЬКІ ЗЕМЛІ

Суспільно-політичні процеси та економічний розвиток Чехії другої половини ХІХ — початку ХХ ст. Спад політичної активності в умовах “неоабсолютизму”. Австрійські конституційні закони початку 1860-х років і політичні права Чеських земель. Виникнення Національної партії та спроби реалізації її програми в 1860-ті роки. Формування всередині партії двох політичних течій — консервативної (старочехи) і ліберальної (молодочехи), їх програмні засади. Крах планів федералізації Австрії. Відхід чеських депутатів з австрійського парламенту та земського сейму.

Появлення чеського національного руху на початку 1870-х років. Табори (віча). Висунення державно-правових вимог Чеських земель. “Фундаментальні статті”. Розкол Національної партії. Повернення чеських політиків до активної діяльності у вищих представницьких органах влади. Утворення в австрійському парламенті Чеського клубу. Поділ земель Чеської корони на чеські та німецькі округи. Політичний крах старочехів. Боротьба за загальне виборче право. Дальше загострення національно-політичних суперечностей. Виникнення нових партій, їх програми і лідери. Т. Масарик. Громадське життя. Чеські проекти вирішення національного питання. К. Крамарж. Неославізм.

Економічний розвиток. Завершення промислової революції. Формування економічних районів. Становлення

кредитно-фінансової системи. Живнostenський банк. Розвиток залізниць та інших видів транспорту і зв'язку. Роль національного капіталу у розвитку чеської економіки. Зміни в сільському господарстві. Спеціалізація сільськогосподарських районів Економічна еміграція селянства. Етносоціальна структура населення.

Чеські землі під час Першої світової війни. Початок світової війни і встановлення військово-поліційного терору. Поляризація чеських суспільних сил. Два центри політичної еміграції. Утворення і діяльність “Чеської мафії”. Формування легіонів. Утворення Чехословацької національної ради у Парижі. Активізація проавстрійських чеських політичних кіл. Празький національний комітет. Віденський чеський союз. Радикалізація чеських політиків. Державно-правова декларація Чеського союзу 30 травня 1917 р. Скликання Генерального сейму. Трикоролівська декларація. Реорганізація Національного комітету. Політичний виступ 14 жовтня 1918 р. та його значення. Утворення тимчасового чехословацького уряду в Парижі. Укладення угоди між Паризьким і Празьким центрами національно-визвольного руху. Проголошення Чехословацької республіки.

Культура Роль шкільних реформ у становленні системи освіти. Виникнення національних вищих шкіл. Розвиток техніки. Є. Шкода. Природничі науки. Т. Мендель. Гуманітарні знання. Концепція чеської історії. Т. Масарик. Діяльність нових наукових центрів. Чеська академія наук і мистецтв. Чеська технічна матиця. Література. Я. Неруда. С. Чех. Я. Врхліцький. Й.С. Махар. Національна опера і мюзика. Б. Сметана. А. Дворжак. Образотворче та декоративно-ужиткове мистецтво. Архітектура.

СЛОВАЧЧИНА

Словаччина в другій половині XIX — на початку XX ст. Внутріполітичні процеси в імперії Габсбургів 50-60-х років XIX ст. і Словаччина. “Меморандум словацького народу”. Закон про політичну неподільність Угорщини. Наступ на національні права словаків, їх боротьба за визнання своїх національних і політичних прав. Відкриття Народного дому. Утворення румуно-сербо-словацького національного комітету. Словацька національна партія: течії та програмні вимоги. Поширення соціалістичних ідей.

Словаччина в системі загальноугорської економіки. Виникнення перших підприємств. Формування національної промислової верстви. Аграрні відносини. Масова господарська еміграція та її форми.

Словаччина в роки Першої світової війни, утворення культурно-політичного об'єднання. Словацька ліга. Ідея об'єднання чехів і словаків у федеративному союзі. Клівлендська та Пітсбурзька угоди. Утворення Словацької національної ради. Вхідження Словаччини до складу Чехословацької республіки

Культура Стан освіти. Розвиток науки. Діяльність Словацької матиці. Музейне словацьке товариство. Література. Утвердження національних традицій у мистецтві.

ЛУЖИЦЬКІ СЕРБИ

Активізація культурно-національного життя у 50-60-х рр. XIX ст. Об'єднання Німеччини та його вплив на становище серболужичан. Економічний розвиток Лужиці. Опір серболужичан політиці онімечування. Патріотична діяльність студентської молоді та його підтримка широкими верствами населення. Я. Барт-Цішинський. Культурне життя. Спорудження “Сербського дому” і заснування товариства “Домовіна” (“Батьківщина”).

ХОРВАТІЯ

Хорватські землі в другій половині XIX — початку XX ст. Спад національного руху в умовах баховського абсолютизму. Активізація суспільно-політичного життя у 1860-х роках. Основні ідейно-політичні течії. Народняки. Ю. Штросмайер. Праваші. А. Старчевич. Е. Кватернік. Уніоністи. Хорвато-угорська угода 1868 р. Обмеження хорватської автономії. Режим К. Хедерварі. Згуртування національно-демократичних сил Хорватії. Селянські заворушення. Формування політичних партій. Хорвато-сербська коаліція. Репресії угорської влади. Хорватські землі в роки Першої світової війни. Посилення антиавстрійських настроїв. Роль хорватських політичних діячів (Трумбич, Супило) у створенні Югославського комітету у Лондоні. Рішення хорватського сабору про розрив з Австро-Угорщиною.

Економічний розвиток. Промислова революція, її динаміка та особливості в хорватських землях. Транспорт і зв'язок. Зміни у сфері сільськогосподарського виробництва, його головні галузі. Внутрішня і зовнішня торгівля. Банківська справа. Поглиблення соціального розшарування суспільства. Зародження робітництва. Професійні спілки. Селянський рух.. Заснування кооперативів та кредитних товариств. Жіночі та молодіжні організації. Спорт.

Культура. Стан початкової та середньої освіти. Фахові школи. Відкриття університету в Загребі. Заснування Югослов'янської академії наук і мистецтв. Гуманітарні науки. Ф. Рачкий. М. Мурко. Ф. Міклошич. Природничі науки. Література. Творчість А. Шеноа, Ф. Марковича. "Хорватська модерна". Символісти. Відкриття національного театру в Загребі (1861 р.). Становлення національної опери. Живопис. Архітектура.

СЛОВЕНІЯ

Словенські землі другої половини XIX — початку XX ст. Політика онімечення в період бахівського абсолютизму. Австрійські державні реформи 60-х років та їх значення для Словенії. Громадсько-політичний рух. Ідейні течії. Старословенці (консерватори) і молодословенці (ліберали), їх політична орієнтація. Народні табори. Перегрупування суспільних сил. Створення політичних партій. Вибух антиавстрійських настроїв у 1908 р.

Економічний та соціальний розвиток. Промислова революція. Будівництво залізниць. Транспорт і зв'язок. Стан сільського господарства. Торгівля. Зміщення позицій словенської національної буржуазії. Зародження робітництва. Профспілки. Кооперативний рух. Жіночі та молодіжні організації. Спорт.

Словенія в роки Першої світової війни. Зростання антиавстрійських настроїв. Поширення ідеї югослов'янізму.

Культура. Розвиток освіти. Запровадження навчання словенською мовою. Створення кафедри словенської літератури і мови в ліцеї м. Грац. Матиця словенська. Книговидання. Періодика. Наука. В. Богшич, К. Штекель, С. Рутар, І. Жижа. Література. Ф. Левстік. Й. Стрітар, А. Ашкерц, А. Шеноа, І. Цанкар. Театр. Перші вистави словенською мовою. Заснування музичної матиці у Люблянці. Живопис. Архітектура.

СЕРБІЯ

Суспільно-політичний та економічний розвиток кінця XIX — початку XX ст. Внутрішньополітичний стан країни. Зміна зовнішньополітичної орієнтації Сербії. Таємна угода Мілана Обреновича з Австро-Угорщиною. Проголошення Сербії королівством. Виникнення партій. Соціальна нестабільність. Селянське повстання 1883 р. Невдача у війні з Болгарією. Лібералізація політичного життя.

Конституція 1886 р. Правління короля Олександра Обреновича. Обмеження функцій скупщини і встановлення абсолютизму в середині 90-х років ХІХ ст. Загострення політичної ситуації в країні. Антиурядові демонстрації та державний переворот 1903 р. Убивство короля Олександра. Запрошення на престол Петра Карагеоргійовича. Демократизація суспільного життя.

Економічний розвиток. Стан сільського господарства, поглиблення його спеціалізації та збільшення товарності. Початок промислової революції та її особливості в Сербії. Економічна політика уряду. Зростання міст. Розвиток шляхів сполучення та зв'язку. Будівництво залізниць. Внутрішня і зовнішня торгівля. Банки. Кооперативний рух. Іноземні інвестиції. Посилення процесу розшарування суспільства. Зміцнення торговельно-підприємницької верстви. Початок робітничого руху і соціалістичної пропаганди. Громадські об'єднання. Культурні і спортивні товариства.

Сербія під час Балканських та Першої світової війн.

Початок нового курсу у зовнішній політиці. Орієнтація на Росію та Францію. Загострення відносин з Австро-Угорщиною. “Митна війна” і позиція Сербії в період Боснійської кризи. Створення Балканського союзу. Участь у Балканських війнах та їх наслідки для Сербії. Загострення міжнародних відносин у Європі. Початок Першої світової війни. Хід воєнних дій на австро-сербському фронті (серпень 1914 — вересень 1915 рр.). Новий наступ австро-німецьких та болгарських військ восени 1915 р. Розгром та окупація Сербії. Переформування сербської армії та її участь у військових діях на Салоніцькому фронті. Контрнаступ антантівських військ восени 1918 р. і звільнення Сербії.

Культура. Початкова, середня, фахова та вища освіта. Перетворення Високої школи у Белграді в університет. Заснування сербської академії наук. Гуманітарні науки. М. Рістич. Л. Костич. П. Сречкович. І. Руварц. С. Новакович.

С. Станоевич. Природничі науки. Й. Танчик. Й. Жуйович. Й. Цвіч. Л. Лозани. М. Секулич. Література. Традиційні та модерністські течії. Д. Якшич. Й. Йованович-Змай. Б. Нушич. Р. Доманович, Я. Ігнятович, А. Шайтич, Й. Дучич. Живопис. Д. Якшич. П. Сімич. Н. Радонич. Архітектура. А. Бухарський, Й. Ількович.

ЧОРНОГОРІЯ

Загострення чорногоро-турецьких відносин. Підтримка Чорногорією визвольної боротьби населення Боснії та Герцеговини. Чорногоро-сербо-турецькі війни 1876 — 1878 рр. Міжнародне визнання державного суверенітету Чорногорії.

Чорногорська держава у 1878 – 1918 рр. Розширення території. Зростання населення. Внутрішня політика Миколи Негоша. Посилення абсолютної влади монарха. “Майновий законник Чорногорії” 1888 р. Стан сільського господарства. Виникнення промислових підприємств. Торгівля. Зміни в соціальній структурі суспільства. Зростання опозиційних настроїв. Запровадження конституції. Виникнення політичних партій. Проголошення Чорногорії королівством. Зовнішньополітична орієнтація. Чорногоро-сербські та чорногоро-російські відносини. Загострення стосунків з Австро-Угорщиною. Участь у Балканських війнах та їх наслідки для Чорногорської держави. Чорногорія в роки першої світової війни. Окупація країни австро-угорськими та німецькими військами. Утворення в Парижі Комітету національного об'єднання, його приєднання до Корфської декларації. Звільнення Чорногорії від чужоземної окупації.

Культура. Особливості культурного життя. Вплив церкви. Сербський характер чорногорської культури. Освіта. Культурно-просвітницька діяльність С. Мілутиновича. Альманах-календар “Горлиця”. Літературна творчість Петра II Негоша. Секуляризація культури в другій половині ХІХ ст.

Книговидання і книготоргівля. Періодика. Організація “Зетського дому”.

БОСНІЯ І ГЕРЦЕГОВИНА

Національно-визвольний рух. Особливості етнічних процесів у Боснії та Герцеговині. Відгомін визвольної боротьби сербського і чорногорського народів серед населення краю. Повстання Йовіци. Антиосманські виступи у Східній Герцеговині. Л. Вукалович. Надання внутрішньої автономії Герцеговині. Піднесення визвольного руху в 70-х роках XIX ст. Основні суспільно-політичні течії. В. Пелаги. Повстання 1875 — 1878 рр., його міжнародний резонанс Рішення Берлінського конгресу щодо Боснії та Герцеговини. Їх окупація австро-угорськими військами.

Під владою Австро-Угорщини 1878 — 1918 рр. Встановлення окупаційного режиму. Опір населення Боснії та Герцеговини окупантам. Політика замирення краю. Інтеграція економіки у загальноавстрійський ринок. Інвестиції в промислове виробництво. Розвиток шляхів сполучення, транспорту і зв'язку. Торгівля. Піднесення товарності сільського господарства. Зміни у соціальній структурі суспільства. Політика Габебургів у національно-релігійній сфері. Активізація громадсько-політичного руху на початку XX ст., його особливості. Християнсько-мусульманська угода 1902 р.

Повна анексія Боснії та Герцеговини Австро-Угорщиною. Боснійська криза. Ставлення боснійсько-герцеговинського населення до анексії. Запровадження в Боснії і Герцеговині конституції. Виникнення партій, громадських та профспілкових організацій. Поляризація політичних сил. Лоялісти і патріоти. Зростання просербсько-югославійських настроїв. “Молода Боснія”. Сараєвське вбивство — пролог Першої світової війни. Боснія Герцеговина в роки війни.

Культура. Особливості розвитку культури. Поширення ідей Просвітництва. Вплив сербського і хорватського національного відродження. Відкриття сербських і хорватських шкіл. Літературна і фольклорна діяльність І.Ф. Юкича і Г. Мартича. Розширення мережі шкіл та активізація культурно-освітнього руху в кінці XIX — на початку XX ст. Заснування Музейного товариства в Сараєві. Культурно-релігійне життя слов'ян-мусульман.

БОЛГАРІЯ

Національно-визвольні змагання болгар 60-70-х років XIX ст. Наростання кризових явищ в Османській імперії після Кримської війни. Посилення податкового гніту і зростання народного невдоволення. Початок організованої боротьби за політичне визволення Болгарії. Г.С. Чаковський. Болгарська еміграція. Ідейні течії та політичні угруповання. Пожвавлення визвольного руху 1866 — 1868 рр. та його невдача. Пошуки нових організаційних форм. Утворення Болгарського революційного центрального комітету. Л. Каравелов. В. Левський. Ідейна та організаційна криза в БРЦК 1873 — 1874 рр. і спроби її подолання.

Вплив повстання у Боснії та Герцеговині на активізацію болгарської еміграції. Хр. Ботев. Відновлення БРЦК. Спроба збройного повстання восени 1875 р. Посилення антитурецьких настроїв у Болгарії. Квітневе повстання 1876 р. його хід, причини поразки і наслідки. Російсько-турецька війна і визволення Болгарії. Умови Сан-Стефанського договору та їх перегляд на Берлінському конгресі.

Відновлення болгарської держави та її розвиток у 1879 — 1894 рр. Утворення князівства Болгарія. Діяльність російського Тимчасового управління. Установчі збори. Тирновська конституція. Обрання Олександра Баттенберга князем Болгарії. Боротьба за владу між консерваторами і

лібералами. Державний переворот 1881 р і встановлення режиму надзвичайних повноважень князя. Зростання опозиційних настроїв. Відновлення конституції. Розкол у ліберальній партії.

Внутрішній устрій та міжнародний статус Східної Румелії (1879 — 1885 рр.). Визначення болгарської орієнтації автономної області Політичні партії та їх боротьба за владу. Рух за об'єднання з Болгарським князівством. Повстання у Пловдиві (вересень 1885 р.). Проголошення об'єднання та його міжнародні наслідки. Сербо-болгарська війна.

Внутрішнє і міжнародне становище об'єднаної Болгарії. Виникнення двох політичних таборів. Русофіли і русофоби. Політична криза 1886 — 1887 рр. Детронізація князя Олександра. Розрив російсько-болгарських дипломатичних відносин. Обрання на болгарський престол Фердинанда Кобурга. Стамболовістський режим. Боротьба з опозицією. Нестабільність міжнародного становища Болгарії. Відставка С. Стамболова.

Суспільно-політичний розвиток Болгарії кінця XIX — початку XX ст. Правління “народників” і “радославівців”. Розширення спектру політичних партій. Соціальні рухи. “Сіромахомильство”. Заснування соціал-демократичної партії. Активізація селянства і створення Болгарського Землеробського союзу. Другий “стамболовістський” режим (1903 — 1908). Зміцнення особистої влади князя. Загострення соціального напруження в країні. Падіння уряду “стамболовістів”. Кабінет “демократів” на чолі з О. Маліновим. Зовнішньополітична орієнтація. Маніфест про незалежність Болгарії та проголошення її царством.

Економіка та соціальні відносини. Подолання відсталості народного господарства. Характер та наслідки аграрних перетворень. Розвиток міст. Протекційна економічна політика і поява промислових підприємств.

Розвиток шляхів сполучень, транспорту і зв'язку. Внутрішня і зовнішня торгівля. Банківська справа і кредит. Економічна криза 1897 — 1900 рр. Еміграція. Прискорення індустріального розвитку Болгарії на початку XX ст. Зміни в соціальній структурі. Роль церкви в духовному житті суспільства. Національні меншини. Помаки. Громадські об'єднання. Зв'язки з діаспорою. Засоби масової інформації. Фізкультура і спорт

Балканські війни та участь Болгарії у Першій світовій війні. Активізація зовнішньої політики Болгарії після проголошення незалежності та її проросійська орієнтація. Створення Балканського союзу. Перша Балканська війна. Лондонська конференція. Зрив переговорів і відновлення військових дій. Лондонський мирний договір. Друга Балканська (міжсоюзницька) війна. Напад Румунії на Болгарію. Відновлення військових дій на турецько-болгарському фронті Пошуки шляхів примирення. Бухарестська та Константинопольська мирні угоди. Політичні та економічні наслідки балканських війн.

Зростання реваншистських настроїв. Переорієнтація на центральні держави. Вступ Болгарії у війну. Окупація Вардарської Македонії та Поморав'я. Звільнення Південної та окупація Північної Добруджі. Занепад болгарської економіки. Зростання народного невдоволення. Деморалізація армії. Наступ антантівських військ на Салоніцькому фронті. Відступ і стихійне повстання болгарських солдат. Проголошення республіки в Радомирі. Придушення повстання урядовими військами. Мирні переговори з представниками Антанти і капітуляція Болгарії. Зречення царя Фердинанда від престолу.

Культура. Розвиток освіти. Софійський університет. Книговидавнича діяльність. Читальні. Заснування національної бібліотеки. Перетворення Болгарського наукового товариства в Академію наук. П. Райнов.

В. Златорскі, І. Шишманов, Л. Милетич. Традиційні та модерністські течії в літературі. І. Вазов, А. Константинов, П. Яворов, Пенчо Славейков. Мистецтво Архітектура. Суспільна думка.

МАКЕДОНИЯ

Становище македонських земель кінця XIX — початку XX ст. Політика Порти в Македонії після Берлінського конгресу. Посилення антитурецьких настроїв. Втручання сусідніх балканських держав у македонські справи. Особливості економічного розвитку краю. Занепад чіфлікчійства. Аграрне питання. Розвиток промисловості і торгівлі. Поява національної буржуазії.

Культурне життя. Освіта Книговидавнича діяльність. К. Місірков. Розвиток національної самосвідомості македонців. Відновлення дискусії навколо літературної мови. Болгарська екзархія і громадсько-культурне життя македонців.

Національно-визвольний рух. Перші таємні патріотичні гуртки. Заснування революційної організації (ВМОРО) та її програмні вимоги. Г. Делчев. Радикальна і поміркована течії у македонському визвольному русі. Створення Верховного Македонського комітету в Софії та його конфронтація із радикальними силами ВМОРО. Іллінденське повстання, його поразка і наслідки. Розкол у революційній організації. Македонська еміграція. Спроба порозуміння македонських радикальних сил з керівниками молодотурецької революції. Загострення міжнародних відносин на початку XX ст. та активізація антитурецької політики балканських держав. Македонське питання напередодні і під час Балканських війн. Розчленування Македонії. Македонські землі в роки першої світової війни.

РОСІЯ

Росія в епоху Великих реформ. Поглиблення кризи кріпосного ладу напередодні реформи 1861 р. Назрівання політичної кризи в кінці 50-х рр. Селянський рух. О.І.Герцен, М.Г.Чернишевський, М.О.Добролюбов та їх роль у боротьбі за ліквідацію кріпосного права. Вільна російська преса. “Колокол”. “Современник”. Ліберально-буржуазні течії в суспільному русі передреформенної Росії. Криза верхів.

Підготовка до скасування кріпосного права. Програма реформ. Загострення соціального руху в зв'язку з реформою. Положення 19 лютого 1861 р. Основні положення реформи. Особисте звільнення селян. Наділи і повинності селян. Тимчасовозобов'язаний стан. Викуп. Характер реформи та її значення. Кріпосницькі пережитки. Поширення реформи на інші категорії залежного селянства. Оцінка реформи сучасниками.

Реалізація реформи 1861 р. Складання уставних грамот. Укладання викупних угод. Особливості реалізації реформи в національних регіонах Росії (Закавказзі, Бессарабії, Україні, Польщі, Литві та Білорусії).

Селянський і революційно-демократичний рух у 1861-1863 рр. Селянський протест проти реформи. Утворення товариства “Земля і воля” 60-х рр. Повстання в Польщі, Литві та Білорусії. Їх характер та значення.

Визвольний рух у середині та другій половині 60-х рр. “Русское слово” і Д.І. Писарев. Гурток іштунців.

Внутрішня політика самодержавства в 60-70-х рр. Буржуазні реформи. Положення про земські установи. Нові судові статути. Реформи в галузі освіти. Цензурні правила. Міська реформа 1870 р. Військова реформа. Замах Д.В. Каракозова та зміни реформаторського курсу. Боротьба різних течій в урядовій політиці. Програма П.О. Шувалова. Проблема завершення реформ. Підсумки урядової політики 60-70-х рр.

Розвиток капіталізму та утворення класів буржуазного суспільства в Росії в 60-90-х рр. XIX ст.

Територія і населення Росії в другій половині XIX ст. Соціальна структура. Розвиток капіталізму в сільському господарстві. Буржуазна еволюція поміщицького і селянського господарства. Соціальне розшарування селянства. Два шляхи розвитку капіталізму в сільському господарстві.

Утворення внутрішнього ринку для великої промисловості. Основні етапи розвитку капіталізму в промисловості. Завершення промислового перевороту в Росії. Розвиток фабрично-заводської промисловості. Залізничне будівництво. Створення нових промислових центрів. Формування промислового пролетаріату. Буржуазія. Економічна політика самодержавства. Темпи, характер та особливості розвитку капіталізму в Росії.

Суспільний рух 60-90-х рр. XIX ст. Народницький рух. Пожвавлення демократичного руху в кінці 60-х рр. Утворення російської секції I Інтернаціоналу. Революційний народницький рух 70-х р. та його теоретичні засади. Основні напрями революційного народництва. П.Л. Лавров, М.О. Бакунін, П.М. Ткачов, М.К. Михайловський. Революційні гуртки та групи на початку 70-х рр. “Ходіння в народ”. “Земля і воля” 70-х рр. “Народна воля”, “Чорний переділ”.

Селянський і робітничий рух у 70-х рр. “Південноросійський союз робітників”. “Північний союз російських робітників”. П. Алексєєв, В. Обнорський, С. Халтурін. Земський і ліберальний рух.

Загострення соціальних і політичних суперечностей на кінець 70-х рр. Діяльність “Народної волі”. Суспільний рух кінця 70-х – початку 80-х рр.

Криза урядової політики. М.Т. Лорис-Меліков і його програма. Вбивство Олександра II. Крах “Народної волі”.

Олександр III і маніфест про “непорушність” самодержавства. “Священна дружина”. Проекти скликання Земського собору. Міністерство М.П. Ігнат'єва. Перемога реакції. Діяльність К.П. Победоносцева і М.П. Каткова. Реформи М.Х. Бунге. Економічний курс І.О. Вишнеградського Політика уряду в селянському питанні. Реакційна політика в галузі освіти і преси. Положення про земських начальників. Земська контрреформа. Нове міське поселення.

Робітничий рух 80-х — початку 90-х рр. XIX ст. Зародження марксизму в Росії. Морозовський страйк 1885 р. Робітниче законодавство.

Поширення ідей марксизму в Росії. Г.В. Плеханов. Група “Визволення праці” та її історичне значення. Критика Г.В. Плехановим народництва. Марксистські гуртки 80-х початку 90-х рр.

Зовнішня політика Росії (1856 – 1894 рр.). Міжнародне становище Росії після Східної війни. Боротьба російської дипломатії за перегляд Паризького миру. Відміна обмежувальних статей Паризького миру. Військова тривога в Європі в 1875 р., позиція Росії. Союз трьох імператорів. Далекосхідна політика Росії. Відносини з Китаєм та Японією.

Боротьба слов'янських народів проти турецького іга. Слов'янське питання та ставлення до нього різних верств населення Росії.

Російсько-турецька війна 1877 – 1878 рр. Участь болгарського ополчення і румунських військ у війні. Сан-Стефанський мир. Протидія західноєвропейських держав на чолі з Англією умовам Сан-Стефанського миру. Берлінський конгрес. Роль Росії у визволенні балканських народів.

Міжнародне становище і зовнішня політика 80-х початку 90-х років. Англо-російські суперечності на Середньому Сході. Нова розстановка сил на міжнародній арені. Створення Троїстого союзу. Оформлення франко-російського союзу.

Приєднання Середньої Азії та Казахстану до Росії. Соціально-економічний та політичний лад середньоазійських ханств. Економічні і політичні інтереси Росії на Середньому Сході. Просування російських військ у Середню Азію. Організація управління Середньою Азією. Колоніальний гніт царизму.

Наслідки приєднання Середньої Азії і Казахстану до Росії.

Соціально-економічний розвиток Росії в кінці XIX — на початку XX ст. Становлення монополістичного капіталізму. Промислове піднесення 90-х рр. XIX ст. Економічна криза і депресія 1900 — 1908 рр. Промислове піднесення 1909 — 1913 рр. Економіка Росії з роки Першої світової війни. Російський монополістичний капіталізм і його особливості.

Сільське господарство. Загальні умови його розвитку в період імперіалізму. Поміщицьке господарство. Селянське господарство.

Населення Росії в період імперіалізму. Зростання і переміщення населення. Соціальна структура. Робітничий клас. Селянство. Буржуазія. Дворянство. Народи національних окраїн Росії.

Назрівання революційної кризи в Росії наприкінці XIX — на початку XX ст. Загострення економічних, соціальних і політичних суперечностей у країні.

Страйковий рух у 1895 — 1900 рр. Поширення соціал-демократичного руху. Союзи боротьби за визволення робітничого класу. Утворення РСДРП. “Економізм”. Боротьба російського пролетаріату. Зміни в характері і формах боротьби. Першотравнева демонстрація в Харкові в 1900 р. Обухівська оборона. Страйк у Ростові-на-Дону в 1902 р. Загальний страйк на Півдні Росії у 1903 р. Грудневий загальний страйк у Баку в 1904 р. II з'їзд РСДРП. Виникнення більшовизму.

Селянські заворушення. Рух демократичної інтелігенції і студентства. Утворення партії соціалістів-революціонерів. Земсько-ліберальний рух. “Союз визволення” та “Союз земців-конституціоналістів”.

Внутрішня політика царизму на початку XX ст. Самодержавство Миколи II. Система С.Ю. Вітте та її альтернативи. Урядова політика та проблема місцевого самоврядування. Аграрна політика В.К. Плеве. В.П. Мещерський та маніфест 26 лютого 1903 р. Проект децентралізації державного управління. “Особлива нарада про потреби сільськогосподарської промисловості” під головуванням С.Ю. Вітте. Криза внутрішньої політики напередодні революції. Від спроб реформ без введення представництва до ідеї дорадчої Думи. Осінь 1904 р. — “урядова весна”. Програма П.Д. Святополк-Мирського та указ 12 грудня 1904 р.

Зовнішня політика Росії в кінці XIX - на початку XX ст. Загострення суперечностей між імперіалістичними державами. Зовнішня політика царизму в Європі, на Близькому Сході. Суперечності імперіалістичних країн на Далекому Сході. Будівництво Китайсько-Східної залізниці, оренда Порт-Артура. Народне повстання в Китаї та інтервенція імперіалістів. Дипломатична ізоляція Росії.

Початок російсько-японської війни. Ставлення до війни різних верств російського суспільства. Хід воєнних дій на морі і на суші. Адмірал С.Й.Макаров. Битва під Ляояном і на р. Шахе. Оборона Порт-Артура. Падіння Порт-Артура. Мукденська битва. Цусіма. Портсмутський мир. Причини поразки царизму.

Буржуазно-демократична революція (1905 – 1907 рр.). Характер, рушійні сили і особливості першої російської революції. Початок революції. Кривава неділя 9 січня 1905 р. Січнево-лютневі страйки. Рада міністрів і цар в лютому 1905 р. Акти 18 лютого. Булігінський проект:

походження та доля. Буржуазно-опозиційний рух. Дві лінії в революції.

Розвиток революції навесні і влітку 1905 р. Першотравневі страйки. Івано-Вознесенський страйк. Барикадні бої в Лодзі. Боротьба селянських мас. Політичне розшарування селянства. Всеросійський селянський союз. Професійно-політичні союзи і “Союз союзів”. Булігінська Дума.

Всеросійський жовтневий політичний страйк. Початок і хід страйку. Ради робітничих депутатів.

Маніфест 17 жовтня. Кабінет С.Ю. Вітте. Перегляд положень про Думу та Державну Раду. Редакція Основних законів Російської імперії. Відставка першого кабінету С.Ю. Вітте.

Утворення буржуазних партій. Чорносотенні погроми. “Союз руського народу”.

Піднесення селянського руху. Революційні виступи в армії і на флоті. Національно-визвольна боротьба народів Росії. Грудневе збройне повстання в Москві. Повстання інших містах Росії. Відступ революції. Революційний рух армії і на флоті. Селянський рух. Допомога царизму з боку міжнародної буржуазії.

Перегляд положення про вибори до Державної думи. Реформа Державної ради. Зміна кабінетів.

I Державна дума. Кадети і трудовики. Аграрне питання в Думі. Розгін Думи. Міністерство П.А.Столипіна. Указ 9 листопада 1906 р. II Державна дума. Державний переворот червня 1907 р. Причини поразки революції.

Історичне значення російської революції 1905 – 1907 рр.

Росія в період (1907 – 1914 рр.). Третьочервнева система. Виборчий закон 3 червня 1907 р. Уряд П.А.Столипіна, його національна політика. Держава і церква. Влада і громадськість у третьочервневої системі. III Державна дума. Реформи П.А.Столипіна. Аграрна реформа та її

значення. Проекти реформ місцевого самоврядування. Реформа місцевого суду та віросповідання. Підсумки реформаторського курсу П.А.Столипіна. “Новий курс” в економічній політиці.

Зростання чисельності і зміни в складі робітничого класу. Пожвавлення робітничого руху. Ленські події. Ріст страйкової боротьби в 1910-1914 рр. Легальні робітничі організації. Селянський рух. Революційні виступи в армії і на флоті.

IV Державна дума. Класи і партії в Думі.

Національно-визвольний рух. Загальнополітична криза в Росії напередодні війни. Робітничий рух влітку 1914 р. Загальний страйк у Баку. Барикади в Петрограді. Криза верхів.

Зовнішня політика Росії в 1907 – 1914 рр. Загострення суперечностей імперіалізму. Англо-російська угода 1907 р. і утворення Троїстої згоди. Боснійська криза. Потсдамська зустріч. Російсько-японська угода. Росія і балканські війни.

Підготовка Росії до війни. Реорганізація армії. Військові переговори з Францією та Англією. Велика військова програма 1913 р.

Росія у Першій світовій війні. Походження і характер війни. Вступ Росії в війну. Хід воєнних дій у 1914 р. Військові поразки царизму в 1915 р.

Державне управління Росії в умовах війни. Посилення залежності царизму від Антанти. Мілітаризація економіки. Формування державно-монополістичного капіталізму. Військові дії в 1916 р. Брусилівський наступ. Роль Східного фронту у зриві німецьких планів війни. Невдачі на фронті та консолідація опозиції. Розвал господарства і зубожіння народних мас. Криза верхів.

Робітничий рух у 1915 р. Прогресивний блок. Селянський рух. Революційний рух в армії і на флоті.

Розвиток культури (60-ті рр. XIX ст. — 1917 р.). Соціально-політичні умови і основні етапи розвитку російської культури у другій половині XIX ст. — на початку XX ст. Політика царизму в галузі культури.

Освіта. Школа. Преса. Книговидавнича справа. Періодична преса. Найбільші книжкові видавництва.

Література і мистецтво. М.Г.Чернишевський, М.О.Некрасов, М.Є.Салтиков-Щедрін, І.С.Тургенєв, І.О.Гончаров, Л.М.Толстой, Ф.М.Достоевський, Л.Українка, І.Я.Франко, М.М.Коцюбинський.

Театр. Драматургія. Музична культура. “Могутня кучка”. М.П.Мусоргський, П.І.Чайковський, М.В.Лисенко

Образотворче мистецтво. “Передвижники”. Художники-реалісти: І.Ю.Рєпін, В.І.Суриков, І.М.Крамської, І.І.Левітан. Архітектура, скульптура в другій половині XIX — на початку XX ст. Філософія. Соціологія. Розвиток науки і техніки.

БОЛГАРІЯ (1918 — 2007 РР.)

Суспільно-політичний розвиток у міжвоєнні роки.

Територія і населення. Кордони. Міжнародне становище і зовнішня політика. Неїський договір. Суспільна криза 1918 — 1919 рр. Розстановка політичних сил і виникнення нових партій. Боротьба за владу. Уряд О. Стамболійського. Державний переворот у червні 1923 р. Вересневе повстання 1923 р. та його наслідки. Масова політична еміграція. Правління уряду А. Ляпчева і спроби стабілізації країни. Прихід до влади Народного блоку. Уряд О. Малінова. Посилення авторитарних тенденцій у політичному житті. Травневий переворот 1934 р. Створення уряду К. Георгієва. Державний переворот 1935 р. Встановлення авторитарного режиму царя Бориса. Формування політичної опозиції. Підпорядкування країни впливам фашистської Німеччини.

Економічне становище і соціальні відносини. Післявоєнна розруха. Стабілізація болгарської економіки у

20-ті роки, приплив іноземного капіталу. Кризові явища 1929 — 1934 рр. Орієнтація на німецький капітал. Мілітаризація економіки. Соціальні конфлікти та їх політичні аспекти. Роль релігії у духовному і суспільному житті. Громадські організації і товариства. Боротьба за вплив на читальні. Засоби формування громадської думки і масової інформації. Фізична культура і спорт.

Культура. Система початкової і середньої освіти. Вища школа. Розвиток науки. Д. Костов, І. Странський, Л. Чакалов, Д. Михалчев. П. Мутафчиев. М. Арнаудов. Роль наукових товариств. Основні напрямки розвитку літератури і мистецтва. Ідейна боротьба.

Болгарія у Другій світовій війні. Зовнішня політика на початку війни. Приєднання до Троїстого пакту. Болгарія — сателіт фашистської Німеччини. Участь болгарської армії у бойових діях на Балканах у 1941 р., розширення території країни. Організація антифашистського руху Опору в Болгарії та його особливості. Партизанська боротьба. Програма Вітчизняного фронту. Ставлення болгарських комуністів до проекту створення Балканської федерації. Політична криза в Болгарії в кінці літа 1944 р. Створення уряду І. Багрянова. Вересневий переворот 1944 р., роль зовнішнього фактора в ньому. Прихід до влади уряду Вітчизняного фронту. Участь Болгарії у військових діях на завершальному етапі війни.

Суспільно-політичний розвиток у 1945 — 1980-х роках. Територія і населення. Міжнародне становище. Питання кордонів і підписання мирного договору 1947 р. Придушення політичної опозиції. Г. Димитров. Посилення влади комуністів. Ліквідація монархії і проголошення Народної Республіки Болгарії. Конституція 1947 р. Реорганізація Вітчизняного фронту і розпуск політичних партій. Формування тоталітарної системи. Роль компартії у суспільно-політичному житті країни. Репресії 1949 — 1953 рр. Спроби лібералізації режиму. Т. Живков. Концепція

соціалістичного будівництва в програмних установах компартії. Адміністративно-територіальні реформи. Конституція 1971 р. Кризові явища у розвитку суспільства 70-80-х років. Виникнення дисидентського руху. Міжнародні відносини. Спроби проведення реформ у другій половині 80-х років. Початок краху тоталітарно-репресивної системи. Особливості демократичних перемін.

Економічне становище та соціальні відносини. Структурні зміни в економіці в 50-60-х роках. Реформи 60-70-х років. Застійні явища у 60-х роках і реформаційні заходи. Соціальна структура населення. Громадські організації. Релігійна ситуація. Система засобів масової інформації в умовах тоталітарного режиму. Фізична культура і спорт.

Культура. Політика держави в галузі освіти і науки. Реорганізація БАН. Здобутки природничих і гуманітарних наук. Основні тенденції розвитку літератури (Д. Дімов, Г. Караславов, Б. Райнов, П. Вежинов, Г. Стоєв). Театральне життя. Кіномистецтво. Музична культура. Л. Піпков, П. Владігеров, Н. Гяуров. К. Попова. Живопис і монументальна скульптура. С. Венев. А. Жендов, З. Бояджієв. Міжнародні виставки та фестивалі у Болгарії.

Болгарія на сучасному етапі. Зміни у політичній системі країни. Утворення нових політичних партій. Суспільно-політичні реформи. Конституція 1991 р. Розстановка політичних сил у посттоталітарний період. Парламентські вибори 1997 р. Економіка країни на сучасному етапі. Внутрішньополітичний розвиток 2000 – 2006 рр. Міжнародне становище.

ПОЛЬЩА (1918-2007 РР.)

Суспільно-політичний розвиток у міжвоєнний період. Вплив Першої світової війни і міжнародної ситуації на відбудову польської державності. Зовнішня політика Польщі і формування кордонів країни. Територія і населення. Адміністративний устрій. Політична боротьба в 1918 —

1919 рр. Початок соціальних та економічних реформ. Конституція 1921 р. Спроби подолання політичного протистояння. Національне питання. Наростання політичної кризи. Державний переворот у травні 1926 р. і встановлення санаційної диктатури. Особливості режиму Ю. Пілсудського. Посилення наступу на демократичні інститути. “Умиротворення” східних теренів пацифікації. Формування антисанаційної опозиції та її діяльність у 20-30-х роках. Конституція 1935 р. Посилення політичної боротьби в 1936 — 1937 рр. Особливості зовнішньої політики польських урядів у другій половині 30-х років. Її вплив на внутрішньополітичну обстановку в країні.

Економічне становище та соціальні відносини. Реформи початку 20-х років та їх вплив на економічний розвиток країни. Спроби стабілізації господарства. Реформи уряду В Грабського 1923 — 1925 рр. Програма уряду В. Квятковського. Залучення іноземного капіталу. Плани створення Центрального промислового округу та їх реалізація. Зміни у соціальній структурі населення. Роль костелу у суспільному житті. Громадські організації. Профспілки. Культурно-освітні товариства. Засоби масової інформації. Розвиток фізичної культури і спорту.

Культура. Розвиток початкової та середньої освіти. Вища школа. Університети. Національні проблеми у системі освіти. Наукові центри. Математична школа (С. Банах, Г. Штейнгаус, Г. Банахевич, С. Заремба). Львівсько-варшавська філософська школа (К. Твардовський, Т. Котарбінський, В. Татаркевич, Т. Айдукевич). Філологічні науки (К. Моравський, Л. Цвилінський, Т. Лер-Славинський, К. Нітш). Історичні науки (Ю. Костшевський, Б. Дембінський, С. Кутшеба, М. Хандельсман). Літературні напрямки і школи. Творчість С. Жеромського, Л. Стаффа, В. Реймонта, М. Домбровської, З. Налковської, Ю. Тувіма. Драматургія і театр (Л. Шиллер,

А. Зельферович, С. Ярач). Музична культура. Творчість К. Шимановського, І. Падеревського. Живопис і скульптура (К. Дуніковський, З. Пронашко, Т. Маковський). Перші кроки кіномистецтва.

Польща у Другій світовій війні. Агресія проти Польщі з боку Німеччини та СРСР. Поділ польських земель. Окупаційний режим. Фашистський геноцид проти польського народу. Становище поляків у СРСР. Катинська справа. Характер та основні центри руху Опору. Утворення уряду на еміграції, його політика на міжнародній арені та в окупованій німецькими фашистами Польщі. Створення Армії Крайової. Поляки на фронтах Другої світової війни. Польська еміграція в СРСР. Створення Польської робітничої партії. Формування комуністичного Національного фронту. Польське питання на міжнародній арені в кінці війни. Варшавське повстання. Визволення Польщі і встановлення нової влади.

Суспільно-політичний розвиток у 1945 — 1989 рр. Територія і населення. Проблема кордонів і післявоєнна міграція населення. Операція “Вісла”. Характер нового режиму. Концентрація влади в руках комуністів. Політична боротьба 1945 — 1947 рр. Утворення і діяльність легальної та нелегальної опозиції комуністичному блокові. С. Миколайчик. Референдум 1946 р. Вибори до Законодавчого сейму 1947 р.. Монополізація влади в руках Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), формування тоталітарного режиму.

Б. Берут і політичні репресії кінця 40-х — початку 50-х років. Економічні та політичні проблеми. Конституція ПНР 1952 р. Суспільно-політична криза 1956 р. Познанські події. Безуспішність спроб лібералізації режиму. Соціальні суперечності 50-60-х років. Відносини між державою і католицькою церквою. Правління В. Гомілки. Нові опозиційні сили. Діяльність польської еміграції. Студентські

заворушення 1968 р. Суспільно-політична криза 1970 р. Спроби реформ у 70-х роках. Утворення і діяльність легальної та нелегально опозиції.

Події 1980 р. і початок затяжної суспільно-політичної кризи. Виникнення незалежної профспілки “Солідарність”, її програма і діяльність. Криза в ПОРП. Запровадження військового стану в 1981 р. Внутрішня і зовнішня політика В. Ярузельського. Протидія політичної опозиції військовому режиму. Референдум 1987 р. Переговори за “круглим столом”. Вибори 1989 р. Початок краху тоталітарного режиму. Саморозпуск ПОРП.

Економічне становище і соціальні відносини. Зміни структури економіки країни в 50-70-х роках. Наслідки індустріалізації 50-х років. Диспропорція у розвитку економіки. Формування і функціонування адміністративно-розподільчої системи. Провал планів колективізації сільського господарства. Спроби економічних реформ 60-х років. Проекти О. Лонге. Політика іноземних кредитів 70-х років та її наслідки. Стан економіки у 80-х роках. Зміни у соціальній структурі населення. Демографічні процеси. Роль і місце релігії у суспільно-громадському житті. Розвиток засобів масової інформації: преса, радіомовлення, телебачення, їх вплив на формування громадської думки. Польська еміграція, її контакти з батьківщиною. Фізична культура і спорт. Розвиток туризму, його зв'язок з ситуацією в економіці країни.

Культура. Реформи в системі освіти 40-70-х років. Ліквідація неписьменності. Підготовка педагогічних кадрів. Розширення вузівської мережі. I-III Конгреси польської науки. Створення і розвиток Польської академії наук. Здобутки польських вчених післявоєнного часу (Т. Котарбінський, Я. Дембовський, Л. Інфельд, А. Гейштор, В. Тшебятівський, Я. Грошковський, К. Міхаловський та ін.) Вплив суспільних умов на розвиток літератури і мистецтва. Є. Анджеєвський,

Р. Братни, Є. Путрамент, З. Зулуський, Я. Івашкевич, Т. Конвіцький. Музичні фестивали та конкурси. Творчість Б. Лютославського, Г. Гурецького, К. Пендерецького. Театральне мистецтво (А. Ханушкевич, Г. Холоубек, Т. Ломніцький, К. Опалінський). Школа польського кіно (А. Вайда, А. Мунк, А. Форд, С. Кавалерович, Є. Хоффман). Архітектура і містобудівництво. Скульптура. Живопис.

Початок Третньої Речипосполитої польської. Діяльність уряду Т. Мазовецького. Зміни в Конституції Польщі. Формування нових структур влади. Початок і труднощі господарських реформ. Президентські вибори 1990 р. Президентство Л. Валенси. Здійснення економічного плану Л. Бальцеровича. Політична боротьба, утворення політичних таборів. Конфлікти між урядом і президентом. Вибори 1994 р., ліві при владі. Президентські вибори 1995 р. А. Квасьневський — президент. Стабілізація економіки країни. Приватизація. Конституція 1997 р., перемога правих сил. Уряд Є. Бузека. Президентські вибори 2000 р., перемога А. Квасневського. Внутрішньополітичний розвиток 2000 – 2006 рр.. Міжнародне становище. Вступ до європейських структур. Прийом Польщі до НАТО, ЄС.

ЧЕХІЯ І СЛОВАЧЧИНА (1918-2007 РР.)

Суспільно-політичний розвиток міжвоєнного періоду. Утворення Чехословацької республіки та її міжнародне становище. Проблема кордонів. Територія і населення. Державно-політичний устрій. Урядові реформи 1919 — 1920 рр. Конституція 1920 р. Президент Т. Масарик і концепція чехословакізму. Позапарламентські органи влади та їх роль у політичному житті країни. Основні політичні партії, їх діяльність у 20-х роках. Розстановка політичних сил у першій половині 30-х років. Національне питання. Мюнхенська конференція та її рішення. Поділ країни. Друга республіка. Посилення національно-визвольного руху. Закон

”Про автономію Словаччини і Підкарпатської Русі”. Остаточна ліквідація Чехо-Словаччини.

Економіка та соціальні відносини. Економічні реформи 20-х років. Розвиток промисловості. Протекціоністська політика держави. Утворення національних промислових та фінансових об'єднань. Економічна криза 1929 — 1933 рр. та її наслідки. Структура населення. Соціальна політика. Релігійна ситуація. Виникнення Чехо-словацької церкви. Діяльність громадських організацій і товариств. Мережа засобів масової інформації. Фізкультурний рух.

Культура. Система національної освіти. Вища школа. Загальнодержавні і регіональні наукові установи. Досягнення чеських і словацьких учених у сфері природничих і гуманітарних наук. Основні напрями в історіографії. Т. Масарик. Я. Ополченський. Головні тенденції у розвитку національних літератур. К. Чапек. Я. Гашек. І. Махар. В. Діка. Музична і театральна культура Чехії і Словаччини. Л. Яначек. Й. Сук. Е. Сухонь. Й. Гонза. Я. Бородач. Чеське і словацьке образотворче мистецтво. В. Фіала. М. Бенка. Я. Штурса. К. Дворак. Архітектура. Я. Котера. К. Гонзік.

Чехія і Словаччина в роки Другої світової війни. Окупація чеських земель Німеччиною. Проголошення “Протекторату Богемії і Моравії”. Територія, населення і державно-політичний устрій. Окупаційна політика Німеччини. Два центри чеської політичної еміграції. Рух Опору в окупованій Чехії. Діяльність чехословацького уряду на еміграції. Роль компартії в русі Опору. Чехословацько-радянський договір 1943 р. Утворення Національного фронту чехів і словаків та його програма. Визволення Чехії. Празьке повстання.

Утворення Словацької республіки. Територія населення і кордони. Державно-політичний устрій. Міжнародне визнання Словацької держави. Внутрішня політика правлячого режиму. Словацька політична еміграція.

Об'єднання опозиційних режиму політичних сил. Утворення Словацької національної ради. Словацько-чеські переговори. Національне повстання. Звільнення Словаччини від фашизму.

Суспільно-політичний розвиток у 1940-х — 1989-х роках. Відновлення спільної Чехословацької держави. Територія і населення. Формування нових кордонів. Чесько-словацькі міждержавні відносини. Питання національних меншин. Розстановка політичних сил. Політична боротьба в 1945 — 1947 рр. Криза 1948 р. Політичні репресії кінця 40-х — 50-х років. Діяльність чеської та словацької антикомуністичної еміграції. Конституція 1960 р. Ідеологічне визначення у назві держави. Виникнення політичної опозиції в першій половині 60-х років. Криза у компартії. Суспільно-політична криза середини 60-х років. Спроби реформування соціалізму. “Празька весна” 1968 р. А. Дубчек. Військова інтервенція країн Варшавського блоку. Проголошення федерації Чехії і Словаччини. Репресії щодо політичної опозиції. Утворення і діяльність правозахисної організації “Хартія-77”. Суспільно-політична криза наприкінці 80-х років.

Економічне становище і соціальні відносини. Реформи другої половини 40-х років. Формування моделі централізованої планової економіки. Регіональні особливості економічного розвитку. Стан сільського господарства. Застійні явища в 70-80-х роках і невдалі реформаційні спроби. Соціальна структура населення. Громадські організації, їх роль у суспільно-політичному житті. Творчі спілки. Засоби масової інформації і громадська думка. Становище церкви у Чехії і Словаччині. Масовий фізкультурний рух.

Культура. Основні напрямки розвитку освіти. Середні і вищі навчальні заклади. Чехословацька і Словацька академії наук. Розвиток науково-дослідних установ. Природничі і гуманітарні науки в Чехії і Словаччині. Репресії проти науковців. Національні літератури в умовах тоталітарної

держави. Ф. Грубін. Я. Сейферт. І. Тауфер. Чеське і словацьке мистецтво. Архітектура.

Процес демократизації Чехословащини. “Оксамитова” революція 1989 р. Перші демократичні перетворення. Становлення нової суспільно-політичної системи. Реформи початку 90-х років. Прийняття загальнодержавних законів. “Декларація основних прав і свобод”. Проблема чесько-моравсько-словацької федерації. Чесько-словацькі відносини. Політична криза у Словаччині. Референдум у Словацькій республіці. Проголошення суверенітету Словаччини і прийняття конституції. Рішення Федеральних зборів про припинення існування федерації.

Чеська республіка. Утворення самостійної держави. Територія, населення і кордони. Політичний розвиток. Президентські вибори 1993 р. Економічні реформи. Зовнішня політика

Словацька республіка. Утворення самостійної держави. Територія, населення і кордони. Державно-політичний устрій. Президентські вибори 1993 р. Стан економіки. Внутрішньополітичний розвиток 2000 — 2006 рр. Міжнародне становище і зовнішня політика.

НАРОДИ ЮГОСЛАВІЇ (1918-2007 РР.)

Суспільно-політичне життя Югославії у 1918 — 1941 рр. Утворення королівства сербів, хорватів і словенців та його міжнародне становище. Територія і населення. Проблема кордонів. Державно-політичний устрій. Соціальні виступи 1919 — 1920 рр. Видовданська конституція. Основні політичні партії. Розстановка політичних сил у 1920-х роках. Державний переворот 1929 р. і проголошення Королівства Югославії. Адміністративні реформи. Конституція 1931 р. Режим королівської влади. Участь у Малій Антанті. Проблема Балканської федерації. Югославія і Балканська Антанта. Зміна зовнішньої орієнтації у другій половині 30-х років.

Уряд М. Стоядіновича. Сербо-хорватська угода 1939 р. Утворення уряду Цветковича-Мачека. Політична криза на початку Другої світової війни. Державний переворот 1941 р. Національне питання. Крила югославізму. Хорватський сепаратизм. Усташська організація.

Економічне становище та соціальні відносини. Особливості економічного розвитку національних територій. Земельна реформа 1919 р. Ситуація в аграрній сфері. Еміграція. Економічна криза 1929 — 1933 рр. і подолання її наслідків. Кооперативний рух.

Громадські організації і товариства. Релігійні конфесії та їх роль у суспільному житті. Засоби масової інформації. Фізкультура і спорт.

Культура. Спільне та особливе у культурному розвитку народів Югославії. Ситуація в галузі освіти. Вища школа. Університети. Діяльність сербської, словенської і хорватської академії наук. Наукові досягнення. Й. Жуйович, Н. Тесла. Головні напрями історичної науки. С. Йованович. Й. Хорват. С. Новакович. Ф. Філіпович. Розвиток національних літератур. І. Андрич. М. Крита. П. Воранц. Театр і музика. Образотворче мистецтво. Архітектура.

Югославія у Другій світовій війні. Окупація країни та розчленування її територій. Окупаційний режим. Утворення Хорватської і Сербської держав та їх конституювання. Два центри руху Опору та їх цілі. Початок збройного повстання к 1941 р. Четницький рух. Діяльність компартії в справі організації руху опору. Народно-визвольна партизанська боротьба у 1942 — 1943 рр. Й. Броз-Тіто. Утворення і діяльність Антифашистського віча народного визволення Югославії. Формування нових органів влади в національних територіях. Діяльність королівського емігрантського уряду. Відносини уряду в еміграції з новими органами влади Югославії. Югославське питання у зовнішній політиці великих держав. Звільнення Югославії.

Суспільно-політичний розвиток Югославії в 1945 — 1980-х роках. Проголошення нової федерації. Територія і населення. Міжнародне становище і проблема кордонів. Державно-політичний устрій. Перші кроки нової влади. Розстановка політичних сил у 1945 — 1946 рр. Ліквідація монархії і проголошення Федеративної Народної Республіки Югославії. Конституція 1946 р. Формування тоталітарного режиму. Радянсько-югославський міжпартійний і міждержавний конфлікт 1948 р., його наслідки. Пошуки власного шляху до соціалізму. Запровадження системи самонаправління. Конституційний закон 1953 р. Реорганізація органів влади. Створення югославської моделі “соціалістичного” устрою. Посилення тоталітаризму в країні. Конституції 1963 і 1974 рр. Зміна назви держави та її ідеологічне забарвлення. Суспільно-політичні реформи 60-70-х років, їх наслідки. Політика неприєднання — основа зовнішньополітичного курсу Югославії.

Економічне становище. Особливості післявоєнного розвитку економіки. Перехід до самоуправління. Реформи другої половини 60-х років та їх наслідки. Програма економічної стабілізації початку 80-х років. Стан сільського господарства. Зміни соціальної структури населення. Проблема зайнятості населення і безробіття. Питання зовнішнього боргу Югославії. Міжрегіональні економічні суперечності. Спроба нової економічної реформи наприкінці 80-х років. Закон про вільні зони 1990 р.

Культура. Основні напрямки розвитку освіти. Вища школа. Координація наукових досліджень у федерації. Діяльність республіканських академії наук і їх установ. Розширення фундаментальних досліджень. Математика. В. Враніч. А. Вадналь. Фізика. П. Савіч. Природознавство. С. Ілешіч. С. Станковіч. Гуманітарні науки. Д. Радойчіч. Література і мистецтво народів Югославії.

Назрівання суспільно-політичної кризи і розпад Соціалістичної федеративної республіки Югославії. Міжнародні суперечності 60-80-х років. Відцентрові тенденції в Хорватії та Словенії. Релігійна ситуація та її вплив на суспільно-політичне життя. Криза політичної системи. Розпад Союзу комуністів Югославії. Утворення нових політичних партій. Республіканські вибори 1990 р. та їх результати. Вихід Словенії, Хорватії, Македонії та Боснії і Герцеговини зі складу федерації. Виникнення нових незалежних держав.

Словенія. Проголошення незалежності. Військова інтервенція федерації та її крах. Територія, населення і кордони словенської держави. Державно-політичний устрій. Внутрішньополітичне життя. Основні політичні партії. Економічне становище. Зовнішня політика.

Хорватія. Проголошення незалежності. Територія і населення. Питання кордонів. Хорвато-сербські суперечності. Утворення сербських автономних областей. Проблема Сербської Країни. Формування органів влади. Утворення уряду демократичної єдності. Президентські вибори 1992 р. Хорватого-сербський антагонізм.

Македонія. Проголошення незалежності. Територія і населення. Державно-політичний устрій. Конституція 1991 р. Політичне життя і економічне становище. Питання кордонів і проблема міжнародного визнання Македонії.

Боснія і Герцеговина. Особливості краю. Референдум 1992 р. і проголошення державної незалежності. Поділ Боснії і Герцеговини за національно-релігійною ознакою. Проголошення незалежності сербської і хорватської територій. Міжнародна війна. Утворення мусульmano-хорватської федерації. Дейтонські угоди і припинення військових дій.

Союзна Республіка Югославії. Утворення нової федерації у складі Сербії і Чорногорії. Територія, населення

і кордони. Формування керівних органів федерації. Конституція 1992 р. Державно-політичний устрій. Президентські вибори 1992 р. Політичне і економічне становище федерації. Зовнішня політика. Особливості політичного устрою Сербії. Розстановка політичних сил у Сербії і позачергові парламентські вибори 1993 р. Національне питання. Особливості політичного та економічного розвитку Чорногорії.

Народи Югославії на сучасному етапі. Внутрішньополітичні процеси та зовнішня політика.

СЛОВ'ЯНСЬКІ НАРОДИ У СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ, СРСР ТА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Російська революція 1917 р. Передумови лютневих подій. Лютневий переворот. Народні виступи у Петрограді. Повалення самодержавства (27 лютого – 3 березня). Створення Ради робітничих і солдатських депутатів. Утворення Тимчасового уряду. Двовладдя, його причини і сутність. Історичне місце лютневих подій.

Суспільно-політична обстановка в країні після повалення царизму (навесні 1917 р.). Основні партії Росії, їх політичні платформи і тактика. Внутрішня і зовнішня політика Тимчасового уряду. Квітневі тези В.Леніна – обґрунтування курсу більшовиків на соціалістичну революцію. Боротьба більшовиків за маси. Квітнева, червнева та липнева політичні кризи. Наростання кризи влітку 1917 р. Соціальна напруженість і розкол революційної демократії. Липневі події. Кінець двовладдя і мирного розвитку революції. Виступ Корнілова і його наслідки.

Поглиблення дестабілізації російського суспільства у вересні – жовтні 1917 р. Кризові явища в народному господарстві. Соціальні конфлікти у місті, армії і селі. Останній виток кризи влади: Директорія, Всеросійська демократична нарада, Передпарламент.

Жовтнево-листопадові події у Петрограді і Москві: прихід до влади більшовиків. Зміна тактики більшовиків у боротьбі за владу. Діяльність уряду, воєнної влади. Підготовка більшовиками повстання. Збройний виступ більшовиків у Петрограді. Другий Всеросійський з'їзд Рад. Похід на Петроград Керенського – Краснова. Юнкерський заколот в столиці. “Кривавий тиждень” у Москві.

Конфронтація з ВІКЖелем. Союз із лівими есерами. Розпуск Установчих зборів. Створення нової державності. Організація управління промисловістю. Перші аграрні перетворення.

Встановлення нової влади в російській провінції.

Громадянська війна. Причини громадянської війни. Проблема періодизації громадянської війни. Внутрішня політика більшовицького уряду на початковому етапі громадянської війни (листопад 1917 р. – влітку 1918 р.).

Продовольча диктатура. Заколот лівих есерів. Перша Радянська Конституція Росії. На фронтах громадянської війни.

Створення Червоної Армії. Боротьба за “демократичною контрреволюцією”. На Східному і Південному фронтах. Війна з Польщею. Розгром Врангеля. Третя сила. Кронштадтський заколот. Причини перемоги більшовиків у громадянській війні.

В роки воєнного комунізму. Влада і селянство. Мілітаризація промисловості. Робітники в роки воєнного комунізму. Політична система. Криза воєнно-комуністичної системи і перехід до нової економічної політики.

Біла справа. Народження Добровольчої армії. 1-й Кубанський (“льодовий”) похід. А.Денікін. Верховне правління О.Колчака. Реформаторська діяльність П.Врангеля. Значення Білого руху та причини його поразки.

Радянське суспільство в 20-ті роки. Соціально-економічний розвиток країни в 1921 – 1927 рр. Умови та

особливості переходу до непу. Допущення приватнопосередницької торгівельної діяльності. Становище фінансово-грошової системи в 1921 – 1922 рр. Грошова реформа 1922 – 1924 рр. Приватне підприємництво у промисловості. Трестування державної індустрії. Синдикування трестів і підприємств. Особливості відбудови промисловості. Концесійна політика. Проблеми сільськогосподарської еволюції і перехід до непу. Початок нового етапу аграрної політики. Земельний кодекс 1922 р. Аграрне перенаселення. Основні напрямки землевпорядної політики. Особливості розвитку селянського господарства в 20-ті роки. Податковий режим в селі 20-х років. Побудова проміжних організаційно-господарських ланок. Одержавлення кооперації. Соціально-економічні функції селянської общини. Селянство про соціально-економічну політику Радянської влади.

Політичне життя. Потреба в реформах. “Оживлення” Рад. Утворення СРСР. Конституція СРСР. Воєнна реформа. Впорядкування законодавства. Зміни в партії. Формування державної бюрократії. Громадські організації. Доля опозиційних партій.

Радянська зовнішня політика (жовтень 1917 – 1937 рр.). Радянська зовнішня політика в роки революції і громадянської війни. Декрет про мир. Брест-Литовські переговори. Брестський мир і його наслідки. Завершення першої світової війни. Версальський мирний договір. 14 пунктів Вільсона. Воєнна інтервенція Антанти і США. Продовження інтервенції Японії на Сході і утворення ДСР. Договори РСФРР з Естонією, Литвою, Латвією і Фінляндією. Радянсько-польські відносини і укладення Ризького договору. Радянська зовнішня політика і Комінтерн. Встановлення нових відносин із країнами Сходу.

Зовнішня політика радянської країни в 1921 – 1937 рр. Встановлення дипломатичних відносин з державами Європи

і Азії. Радянсько-китайські відносини. Радянська дипломатія у другій половині 20-х – першій половині 30-х років. Стратегія Комінтерна в кінці 20-х – 30-ті роки. Радянсько-американські відносини. Участь СРСР в громадянській війні в Іспанії.

Становлення тоталітарної системи. Сталінщина. Соціально-економічне життя СРСР в кінці 20-х – 30-х роках. Зміна економічної стратегії: від непа до форсованого розвитку народного господарства. Сталінська модернізація, “революція зверху”. “Великий стрибок”. Прискорена індустріалізація СРСР, її методи. Стаханівський рух, його цілі. Підсумки індустріалізації, становлення командно-адміністративної, розподільчої економіки. Колективізація сільського господарства, “великий перелом”.

Політичне життя. Внутрішньопартійна боротьба. Становлення особистої диктатури Сталіна. Вбивство Кірова. Репресії 30-х років. Фальсифіковані судові процеси над колишніми більшовицькими лідерами.

Зовнішня політика СРСР у передвоєнні роки (1939 – червень 1941 рр.). СРСР і передвоєнна міжнародна політична криза. Радянсько-німецький пакт про ненапад: причини і наслідки.

Розширення кордонів СРСР на початку Другої світової війни: участь у новому розподілі Польщі, анексія Прибалтійських держав і Бессарабії, приєднання Західної України, Західної Білорусії, Північної Буковини.

Радянсько-фінська війна, її наслідки.

СРСР в роки радянсько-німецької війни. Нові підходи до вивчення історії радянсько-німецької війни. Радянські збройні сили напередодні війни. Заходи по зміцненню обороноздатності радянської держави. Проблема превентивного нападу на СРСР. Початковий етап війни. Причини невдач Червоної Армії у перші дні війни.

Корінний перелом у ході війни. Оборона Сталінграду. Контрнаступ Червоної Армії під Сталінградом. Значення Сталінградської битви. Битва за Кавказ. Битва на Курській дузі. Початок загального наступу радянських військ. Форсування Дніпра.

Партизанський і підпільний рух у німецькому тилу. Шляхи створення партизанських формувань. Основні форми партизанських дій. Стосунки з місцевим населенням. Радянський колабораціонізм.

Радянський тил в роки Великої Вітчизняної війни. Розширення воєнного виробництва. Мілітаризація промисловості і транспорту. Мобілізація на роботу в промисловості і будівництві міського і сільського населення. Централізація управління воєнною економікою. Мілітаризація праці. Карткова система.

Завершальний етап війни. Наступальні операції радянських військ у 1944 р. Ліквідація блокади Ленінграда, звільнення Правобережної України і Криму, вигнання німців з Білорусії. Повне звільнення території СРСР від фашистських загарбників. Військові дії на території країн Східної Європи. Заключні операції війни. Взяття Берліну. Капітуляція гітлерівської Німеччини. Участь СРСР у війні з Японією.

СРСР наприкінці 1940-х – на початку 1950-х років.

Останні роки сталінської диктатури. Проблеми перших післявоєнних років. Падіння економічного потенціалу. Фінансові проблеми. Зниження рівня матеріального забезпечення населення. Голод 1946 р. Грошова реформа 1947 р. і скасування карткової системи.

Народне господарство СРСР в перші післявоєнні роки. Дискусії про шляхи відбудови економіки. Перемога довоєнної лінії розвитку – пріоритетний розвиток галузей групи “А”. Форсований розвиток важкої індустрії. Диспропорції у розвитку важкої і легкої промисловості. Різне відставання соціальної сфери. Подальше розорення села.

Жорсткий курс в галузі ідеології. Постанови ЦК ВКП(б) в галузі літератури, музики, кіномистецтва. Політика великодержавного шовінізму, боротьба з “космополітизмом”.

Нова хвиля репресій. Каральні заходи проти партійного керівництва (Ленінградська і Мінгрельська справи). Масова депортація народів (геноцид по відношенню до народів Прибалтики, Криму, Північного Кавказу, Західної України та ін.). Кампанії державного антисемітизму. Переслідування колишніх в'язнів гітлерівських концтаборів.

Зовнішня політика. Позиція СРСР по німецькій проблемі. Введення в дію плану Маршала і початок відкритого протиборства СРСР і західних країн. “Холодна війна”.

Народження і крах “відлиги”. СРСР у 1953 – 1964 роки. Криза сталінського режиму. Боротьба угруповань у вищому ешелоні влади. Смерть Сталіна.

Перші кроки нового політичного керівництва. Лібералізація суспільного життя. Нова модель влади – колективне керівництво. Справа Берії. Початок політичної реабілітації. Переорієнтація в економічній стратегії. Нова аграрна політика. Зміцнення позицій М.Хрущова.

XX з'їзд КПРС. Процес десталінізації. Секретна доповідь М.С.Хрущова. Початок боротьби проти культу особи Сталіна.

Соціально-економічні реформи Хрущова. Реорганізація управління промисловістю і будівництвом. Аграрна політика. Соціальні програми. Духовне і культурне життя: “відлига” і “заморозки”.

Зовнішня політика СРСР у 50-х – на початку 60-х років. Участь СРСР у створенні Організації Варшавського договору. Встановлення дипломатичних зв'язків з ФРН. Радянський Союз і події в Польщі. Радянська інтервенція в Угорщину. Карибська криза.

Влада і суспільство наприкінці 50-х на початку 60-х років. Діяльність антипартійної групи – спроба ревізії

курсу XX з'їзду КПРС. Кінець колегіальності керівництва. Реабілітація жертв сталінізму. XXII з'їзд – продовження процесу десталінізації. Програма “розгорнутого комуністичного будівництва”. Відставка Хрущова.

Епоха застою. 1965 – 1982 роки. Заходи по стабілізації адміністративної системи. Відновлення галузевої структури управління промисловістю, ліквідація раднаргоспів. Господарська реформа 1965 р., її основні протиріччя. Спроби розширити самостійність підприємств. Гальмування реформи, її провал.

Зростання ролі екстенсивних факторів у розвитку промисловості. Залежність промислового розвитку від імпорту західного устаткування. Криза радянської економіки в середині 1970-х років, падіння темпів росту, продуктивності праці, зростання незавершеного будівництва.

Повернення до жорсткої централізації управління, директивного планування, обмеженню прав підприємств. Аграрна програма (березень 1965 р.). Заходи по її реалізації: підвищення закупівельних цін на сільськогосподарську продукцію, перехід до твердої оплати праці колгоспників, вирішення соціальних проблем. Протиріччя колективного господарства і сільського приватного сектору. Створення сільськогосподарських виробничих об'єднань і їх неефективність. Масова закупівля зерна за кордоном. Продовольча програма 1982 р. – спроба знайти вихід із кризи сільського господарства.

Зростання консервативних тенденцій у внутрішній політиці. Відродження Політбюро і посади генерального секретаря ЦК КПРС. Звеличування Брежнєва. Жорстка централізація влади і бюрократизація партійного і державного апарату. Брежнєвська конституція 1977 р., 6-а стаття про керівну роль партії. Ресталінізація. Спроби реабілітації сталінізму. Припинення критики культу Сталіна і замовчування його злочинів. Редакція журналу “Новий мир” – оплот громадського вільнодумства.

Інакомислення, основні напрямки: рух за громадянські права, за свободу віросповідання, за свободу еміграції, національні рухи. Основні форми протесту: демонстрації під правозахисними гаслами, поширення самвидавничих матеріалів в СРСР і за кордоном, звернення до світової громадськості, демонстрації на підтримку національних рухів і проти вступу радянських військ у Чехословаччину. Правозахисні організації. А. Сахаров, О. Солженіцин та ін.

Відносини СРСР із світовим товариством. СРСР й інтеграційне співробітництво країн-членів РЕВ. СРСР і воєнно-політичний союз східноєвропейських країн. Радянське військове вторгнення в Чехословаччину в серпні 1968 р. Позиція радянського керівництва у період польської кризи 1980 р.

Поворот у радянсько-американських відносинах. Візит Р.Ніксона до Москви. Угода про обмеження стратегічного озброєння. Підписання Радянським Союзом Гельсінкських угод. Поступова відмова СРСР ті США від політики розрядки в другій половині 1970-х років. Радянська агресія в Афганістані (1979) і нове загострення “холодної війни” на рубежі 1970- 1980-х років.

СРСР в 1982 — 1985 роках. Адміністративні заходи зміцнення дисципліни і наведення порядку в країні. Боротьба з корупцією в державному апараті. Антиконституційні методи боротьби з негативними явищами. Посилення репресивного законодавства і тиску на дисидентів. Ю. Андропов. К. Черненко.

Політика перебудови. 1985 — 1991 роки. Суспільно-політична ситуація в країні. Лібералізація режиму. Гласність. Головні досягнення перебудовчих років: свобода слова, відміна цензури і доступність інформації. Відміна партійного диктату у сфері ідеології. Відновлення історичної правди.

Протистояння суспільних і державних структур. Зіткнення між оновленими і консервативними силами.

Публікація раніше заборонених книг. Зростання популярності періодичних видань демократичної спрямованості. Гласність. Наростання міжнаціональних конфліктів (Нагорний Карабах, Сумгаїт, Баку, Фергана).

Спроби оздоровлення економіки. Розширення самостійності підприємств, перехід до роботи на принципах самофінансування, самоконтролю. Посилення централізованого контролю за роботою підприємств (держприймання). Легалізація приватної діяльності в галузі виробництва товарів і послуг. Розвиток кооперативного й індивідуального сектора економіки. Труднощі на шляху розвитку фермерства.

Політичні перетворення. Оновлення вищих ешелонів влади – нове покоління керівників (М.С.Горбачов, О.М.Яковлев, Б.М.Єльцин, Є.А.Шеварднадзе). Суспільні рухи і становлення багатопартійності. Товариство “Меморіал”. Народні фронти і національні рухи, страйкові комітети і незалежні профспілки. Утворення нових політичних партій, їх програмні положення.

Нова зовнішньополітична концепція. Принципи нового мислення – теоретичне обґрунтування нових підходів у галузі зовнішньої політики. Поліпшення відносин із США та іншими західними країнами. Радянсько-американські переговори з проблем роззброєння. Вирішення афганської проблеми.

Розпад СРСР. Опір політиці перебудови з боку консервативних сил у партійному і державному апараті. Утворення РКП. Прагнення республік до більшої політичної самостійності та імперська позиція центральної влади. Спроби вирішення конфліктних ситуацій за допомогою сили (Тбілісі, Вільнюс). Початок процесу суверенізації. Спроби укладення нового союзного договору (новогарьовський процес).

Заколот 19 – 21 серпня 1991 р. і його провал. Зміщення позицій російського керівництва, падіння авторитету союзної влади. Зустріч лідерів Росії, України і Білорусії у Біловезькій пуші, ліквідація СРСР.

Відновлені та нові незалежні держави. Росія. Спроби економічних реформ. Приватизація. Соціальне розшарування суспільства. Взаємовідносини Росії з республіками. Чеченська проблема. Загострення боротьби демократії та реакції. Політична криза 1993 р. Шовіністичні та імперські тенденції в політиці правлячих кіл. Зовнішня політика.

Реформування органів влади. Оформлення нового режиму: 1994 – 1996 рр. Вибори Президента Росії 1996 р. Відставка Б.Єльцина. Прихід до влади В.Путіна Президентські вибори 2000 р., 2004 р.

Республіка Білорусь. Суспільно-політичний розвиток у 1990-х роках. Нестабільність і нерівномірність соціально-економічного розвитку. О. Лукашенко. Внутрішньо-політичний розвиток 2000 – 2006 рр. Міжнародне становище і зовнішня політика. Білорусько-російські відносини.

ЛІТЕРАТУРА ДО КУРСУ

- 100 лет освобождения Болгарии от османского ига. 1878-1978. — Москва, 1978.
- Аксютин Ю.В. Новое о XX съезде КПСС // Отечественная история (Москва). — 1998. — №2.
- Алексеев Ю.Г. Под знаменем Москвы. — Москва, 1992.
- Алпатов М.В. Сокровища русского искусства. XI-XVI вв. — Ленинград, 1971.
- Ангелов Д. Богомильство в Болгарии. — Москва, 1954.
- Антология чешской и словацкой философии / Общ. ред. Е.А.Сафроновой и М.А.Хевеши. — Москва, 1982.
- Балканские исследования: Балканские народы и европейские правительства в XVIII – начале XX в. Документы и исследования / Отв. ред. Г.Л.Арш. — Москва, 1982.
- Баран З., Криль М. Історія Югославії. 1918-1980 рр. — Львів, 1997.
- Баран З., Полещук Т. Країни Центральної та Східної Європи в міжвоєнний період (навчально-методичний посібник). — Львів, 1999.
- Беладі Л., Краус Т. Сталин. — Москва, 1989.
- Белоруссия в эпоху капитализма / Сборник документов и материалов: В 3 т. / Сост. З.Е.Абезгауз, Н.Л.Рябцевич. — Минск, 1983. — Т.2.
- Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов / Сост. В.В.Чепко, В.В.Шатилло. — Минск, 1979. — Т.4.
- Белорусы / Отв. ред. В.К.Бондарчик. — Москва, 1998.
- Беляева Г.П. Общественные и государственно-правовые взгляды Яна Гуса // Учен. зап. Ленингр. ун-та. — Сер. юрид. наук. — Ленинград, 1958. — Вып.10.
- Бернштейн Р.Б. Константин-философ и Мефодий. — Москва, 1984.

- Бершадская М.Л. Становление хорватского национального самосознания в творчестве хорватских просветителей XVIII–XIX вв. // У истоков формирования наций в Центральной и Юго-Восточной Европе. — Москва, 1984.
- Бирман М.А. Дипломатия Германии и Балканский союз в 1912 г. // Исследования по славяно-германским отношениям. — Москва, 1971.
- Боброва С.П. Некоторые вопросы крестьянского землевладения в Сербии XII–первой половине XIV вв. // Вопросы истории славян. — Воронеж, 1963. — Вып.1.
- Борисов Ю.С., Курищый В.М., Хван Ю.С. Политическая система конца 20–30-х годов. О Сталине и сталинизме // Историки спорят. — Москва, 1988.
- Боффа Д. История Советского Союза: В 2 т. — Москва, 1990. — Т.1-2.
- Брайтчевский М.Ю. З історії слов'яно-візантійських війн VI ст. Війна 550–551 рр. // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н.е. — Київ; Львів, 1999.
- Буданова В.П., Горский А.А., Ермолова И.Е. Великое переселение народов. Этнополитические и социальные аспекты. — Москва, 1999.
- Бэлза И. История польской музыкальной культуры. — Москва, 1954. — Т.1-2.
- Валев Л.Б. Исследования по новой и новейшей истории Болгарии. — Москва, 1986.
- Валента И. Советское вторжение в Чехословакию. — Москва, 1991.
- Валлотон А. Александр I. — Москва, 1991.
- Ванечек В. История государства и права Чехословакии. — Москва, 1981.
- Васецкий Н.А. Ликвидация: Сталин, Троцкий, Зиновьев. Фрагменты политических судеб. — Москва, 1989.

- Васильев А.А. История Византийской империи. От начала крестовых походов до падения Константинополя. — Санкт-Петербург, 2000.
- Введение христианства на Руси / Отв. ред. А.Д.Сухов. — Москва, 1987.
- Великая Моравия, её историческое и культурное значение: Сб. статей. — Москва, 1985.
- Верг Н. История советского государства. 1900–1991. — Москва, 1992.
- Виноградов В.И. Русско-турецкая война 1877-1878 гг. и освобождение Болгарии. — Москва, 1978.
- Внешняя политика России XIX и начала XX века: Документы Российского м-ва иностр. дел. — Сер.1. — Москва, 1960-1972. — Т.1-8; Сер.2. — Москва, 1974-1985. — Т.1-6.
- Волков В.К. Германско-югославские отношения и развал Малой Антанты (1933–1938). — Москва, 1966.
- Волков В.К. Мюнхенский сговор и Балканские страны. — Москва, 1978.
- Волкогонов Д.А. Сталинизм: сущность, генезис, эволюция // Вопросы истории (Москва). — 1990. — №3.
- Волокитина Т.В. Программа революции. У истоков народной демократии в Болгарии. — Москва, 1990.
- Волькович Л.Е. Второй “Пролетариат” в польском социалистическом движении (1888-1893). — Львов, 1991.
- Вопросы социальной, политической и культурной истории Юго-Восточной Европы. — Москва, 1984.
- Воробьев Л.В. Любен Каравелов. — Москва, 1980.
- Воробьев Л.В. Христо Ботев. — Москва, 1984.
- Восточный вопрос во внешней политике России (конец XVIII – начало XX вв.). — Москва, 1978.
- Выголов В.П. Архитектура Московской Руси середины XV в. — Москва, 1988.

- Вялова С.О. Из истории общественно-политического движения в Словакии в 60-х гг. — XIX в. // Общественно-политические движения в Центральной Европе в XIX - начале XX в. — Москва, 1974.
- Гибианский Л.Я. Советский Союз и новая Югославия. 1945-1947. — Москва, 1987.
- Гиренко Ю. Сталин–Тито. — Москва, 1991.
- Гиренко Ю.С. Югославия: система самоуправления, политика неприсоединения // Новая и новейшая история (Москва). — 1989. — №2.
- Головки А.Б. Древняя Русь и Польша в политических взаимоотношениях X – первой трети XIII вв. — Киев, 1988.
- Грачев В.П. Сербская государственность в X–XIV вв. — Москва, 1972.
- Греков Б.И. Мир истории: русские земли XI–XV вв. — Москва, 1986.
- Гусакова Н.А. Из истории борьбы плебейской оппозиции против феодально-католической реакции в начале гуситского движения (1419–1422 гг.). — Минск, 1963.
- Гуситское движение в освещении современников. Источники и материалы для практических занятий / Сост. и пер. Л.П.Лаптева. — Москва, 1992.
- Данилевский И.Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.). — Москва, 1999.
- Данилова А.В. Хорватская культура // Культура народов Центральной и Юго-Восточной Европы в эпоху Просвещения. — Москва, 1988.
- Дейвис Н. Європа. Історія. — Київ, 2000.
- Джилас М. Лицо тоталитаризма. — Москва, 1992.
- Длугош Я. Грюнвальдская битва. — Москва; Ленинград, 1962.

- Дмитриев М.В. Православие и Реформация. Реформационные движения в восточнославянских землях Речи Посполитой во второй половине XVI века. — Москва, 1990.
- Документы и материалы по истории советско-польских отношений / Отв.ред. И.А.Хренов и Т.Цесьляк и др. — Москва, 1967-1986. — Т.1-12.
- Документы и материалы по истории советско-польских отношений. — Москва, 1963. — Т.1.
- Документы к истории славяноведения в России. — 1850-1912. — Москва; Ленинград, 1948.
- Достян И.С. Русская общественная мысль и балканские народы: От Радищева до декабристов. — Москва, 1980.
- Достян И.С. Борьба сербского народа против турецкого ига. XV – начало XIX в. — Москва, 1958.
- Достян И.С. Россия и балканский вопрос. Из истории русско-балканских политических связей первой трети XIX в. — Москва, 1972.
- Древнерусское искусство. Рукописная книга. — Москва, 1983.
- Дюррозель Ж.Б. Історія дипломатії від 1919 р. — до наших днів. — Київ, 1995.
- Дьяков В.А. Ярослав Домбровский. — Москва, 1969.
- Дьяков В.А., Миллер И.С. Революционное движение в русской армии и восстание 1863 г. — Москва, 1964.
- Егоров В.Л. Историческая география Золотой Орды в XI–XV вв. — Москва, 1985.
- Жебокрицкий В.А. Болгария во время Балканских войн 1912–1913 гг. — Киев, 1961.
- Жогов П.В. Дипломатия Германии и Австро-Венгрии и первая балканская война 1912–1913 гг. — Москва, 1969.
- Зевелев А.И. Из истории утверждения единовластия Сталина. — Москва, 1989.

- Зимин А.А. Витязь на распутье. Феодалная война в России XV в. — Москва, 1991.
- Зимин А.А. Россия на рубеже XV-XVI столетий: Очерки социально-политической истории. — Москва, 1982.
- Златев З. и др. Болгария в эпоху социализма. — Москва, 1984.
- Иванов С.А. Оборона балканских провинций Византии и проникновение “варваров” на Балканы в первой половине VI в. // Византийский временник (Москва). — 1984. — Т.45.
- Иванова О.Е. Аграрный вопрос в Польше во второй половине XVIII в. в оценке С.Сташица // Центральная и Юго-Восточная Европа в новое время. — Москва, 1974.
- Иванова О.Е. К вопросу о характере земельной ренты в Малой Польше в XVI-XVII вв. // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. — 1960. — Киев, 1962.
- Игрицкий Ю.И. Концепция тоталитаризма: уроки многолетних дискуссий на Западе // История СССР (Москва). — 1990. — №6.
- Исламов Т.М. Политическая борьба в Венгрии накануне первой мировой войны. — 1906-1914. — Москва, 1972.
- Историография истории южных и западных славян. Учебное пособие. — Москва, 1987.
- История Белоруси. Учебное пособие. — Минск, 1997.
- История Болгарии. — Москва, 1954. — Т.1-2.
- История Венгрии. — Москва, 1972. — Т.1-2.
- История Византии: В 3 т. / Отв. ред. С.Д.Сказкин. — Москва, 1967. — Т.1-3.
- История дипломатии / Под ред. В.А.Зорина. — Москва, 1959. — Т.1-2.
- История крестьянства в Европе. Эпоха феодализма: В 3 т. / Гл. ред. З.В.Удальцова. — Москва, 1986. — Т.1-3.
- История польской литературы. — Москва, 1968. — Т.1; 1969. — Т.2.

- История Польши / Под ред. В.Д.Королюка. — Москва, 1956. — Т.1-3.
- История России с древнейших времен до 1861 г. (под ред. Н.И.Павленко). — Москва, 1996.
- История русского и советского искусства. — Москва, 1989.
- История русской литературы X-XVII веков / Под ред. Д.С.Лихачева. — Москва, 1980.
- История словацкой литературы. — Москва, 1970.
- История средних веков (V-XV века). Хрестоматия / Сост. В.Е.Степанова, А.Я.Шевеленко. — Москва, 1980. — Ч.1. — 1981. — Ч.2.
- История Чехословакии: В 3 т. — Москва, 1956, 1959, 1961. — Т.1-3.
- История Югославии: В 2 т. / Под ред. Л.Б.Валева, Г.М.Славина, И.И.Удальцова. — Москва, 1963. — Т.1-2.
- История южных и западных славян. Курс лекций. — Москва, 1998. — Т.1-2.
- Історія західних і південних слов'ян (з давніх часів до ХХ ст.). Курс лекцій / За ред. В.І.Ярового. — Київ, 2001.
- Історія південних і західних слов'ян. Підручник. — Київ, 1987.
- Історія Центрально-Східної Європи. Посібник / За ред. Л.Зашкільняка. — Львів, 2001.
- Кавко А. Белорусское Возрождение в историко-литературном контексте (XIX в.) // История национальных литератур. — Москва, 1996. — Вып.2.
- Кадацкий В.Ф. Политическая борьба в Болгарии. 30-е годы XX в. — Москва, 1984.
- Каменецкий В.М. Политическая система Югославии. — Москва, 1991.
- Капеллер А. Россия – многонациональная империя. Возникновение, история, распад. — Москва, 1996.

- Каргалов В.В. Внешнеполитические факторы развития феодальной Руси. — Москва, 1967.
- Кацва Л.А., Юрганов А.Л. История России VIII-XV вв. — Москва, 1993.
- Киняпина Н.С. Внешняя политика России второй половины XIX в. — Москва, 1974.
- Кирпичников А.Н., Дубов И.В., Лебедев Г.С. Русь и варяги: Русско-скандинавские отношения домонгольского времени // Славяне и скандинавы. — Москва, 1986.
- Кірсенко М. Чеські землі в міжнародних відносинах Центральної Європи 1918–1920 років: політико-дипломатична історія з доби становлення Чехословацької Республіки. — Київ, 1997.
- Кланица З., Тржештик Д. Первые славяне в среднем Подунавье и в Полабье // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.). — Москва, 1991.
- Клима А. 1848 год в Чехии. Начало чешского рабочего движения. — Москва, 1951.
- Кобрин В.Б. Власть и собственность в средневековой России XV-XVI вв. — Москва, 1985.
- Кондаков И.В. Введение в историю русской культуры. — Москва, 1997.
- Корольок В.Д. Древнепольское государство. — Москва, 1957.
- Корольок В.Д. Славяне и восточные романцы в эпоху раннего средневековья. — Москва, 1985.
- Косев Д. Новая история Болгарии. Курс лекций. — Москва, 1952.
- Костюшко И.И. Крестьянская реформа 1864 г. в Царстве Польском. — Москва, 1962.
- Котляр Н.Ф. Древнерусская государственность. — СПб., 1998. — Гл.1.

- Крапивин А.В. Александр Стамболийский: жизнь, взгляды, деятельность. — Москва, 1988.
- Краткая история Болгарии: с древнейших времен до наших дней / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. — Москва, 1987.
- Краткая история Польши: С древнейших времен до наших дней. — Москва, 1993.
- Краткая история Чехословакии. С древнейших времен до наших дней / Отв. ред. А.Х.Клеванский, В.В.Марьина, И.И.Поп. — Москва, 1988.
- Кріль М. Суспільно-політичний розвиток Словаччини. 1945-1996. — Львів, 1996.
- Кріль М., Чорній В. Історія південних і західних слов'ян. Хронологічна таблиця і методичні поради. — Львів, 1993.
- Кріль М.М. Суспільно-політичний розвиток Словаччини. 1945–1995. — Львів, 1996.
- Кузьмин А.Г. Падение Перуна: становление христианства на Руси. — Москва, 1988.
- Кузьмин М.И. Школа и образование в Чехословакии. — Москва, 1980.
- Культура народов Центральной и Юго-Восточной Европы эпохи Просвещения. — Москва, 1988.
- Курбатов Г.Л., Фролов Э.Д., Фроянов И.Я. Христианство: Античность. Византия. Древняя Русь. — Ленинград, 1988.
- Кучкин В.А. Русь под игом: как это было. — Москва, 1991.
- Кучкин В.А. Формирование государственной территории Северо-Восточной Руси в X-XIV вв. — Москва, 1984.
- Кучкин В.И. Дмитрий Донской // Вопросы истории. — 1995. — №5-6.
- Лазарев В.Н. Древнерусские мозаики и фрески XI-XV вв. — Москва, 1973.
- Лазарев В.Н. Русская иконопись. От истоков до начала XVI в. — Москва, 1983.

- Лаптева Л.П. Гуситское движение в Чехии. — Москва, 1990.
- Лаптева Л.П. Письменные источники по истории Чехии периода феодализма (до 1848 г.). — Москва, 1985.
- Лаптева Л.П. Русская историография гуситского движения (40-е годы XIX в. – 1917 г.). — Москва, 1978.
- Лещиловская И.И. Общественно-политическая борьба в Хорватии. 1848-1849. — Москва, 1977.
- Лещиловская И.И. Иллиризм: К истории хорватского национального Возрождения. — Москва, 1978.
- Лещиловская И.И. Планы государственного объединения южных славян в 1848 г. // Международные отношения на Балканах. — Москва, 1974.
- Ливанцев К.Е. Сословно-представительная монархия в Польше, ее сущность и особенности (вторая половина XIV – конец XVI в.). — Ленинград, 1968.
- Лимонов Ю.А. Владимиро-Суздальская Русь. Очерки социально-политической истории. — Ленинград, 1987.
- Липшиц Е.Э. Византийское крестьянство и славянская колонизация // Византийский сборник. — Москва; Ленинград, 1945.
- Литаврин Г.Г. Болгария и Византия в XI–XII вв. — Москва, 1960.
- Литаврин Г.Г. Славинии VII–IX вв. Социально-политические организации славян // Этногенез народов Балкан и Северного Причерноморья: Лингвистика, история, археология. — Москва, 1984.
- Любимов Л. Искусство Древней Руси. — Москва, 1974.
- Макова Е.С. История южных и западных славян. Период феодализма. Учебно-методическое пособие. — Москва, 1987.
- Манусевич А.Я. Очерки по истории Польши. — Москва, 1952.
- Манусевич О.Я. Нариси з історії Польщі. — Київ, 1954.

- Марко М. Психологическая война и “чехословацкий эксперимент”. — Москва, 1972.
- Мартиненко А.К. Провозглашение независимости Болгарии в 1908 г. — Киев, 1957.
- Мартыненко А.К. Русско-болгарские отношения в 1894-1902 гг. — Киев, 1967.
- Мартышин О.В. Вольный Новгород. Общественно-политический строй и право феодальной республики. — Москва, 1992.
- Маслов Н.Н. Идеология сталинизма: история утверждения и сущность (1929–1956). — Москва, 1990.
- Матвеев Г.Ф. “Третий путь?”. Идеология аграризма в Чехословакии и Польше в межвоенный период. — Москва, 1992.
- Медведев Р. О Сталине и сталинизме. — Москва, 1990.
- Международные отношения в Центральной и Восточной Европе и их историография. — Москва, 1966.
- Международные отношения и внешняя политика СССР. Сборник документов. — 1871-1957 гг. — Москва, 1957.
- Международные отношения на Балканах. 1856-1878 гг. — Москва, 1986.
- Мемуары Н.С.Хрушева // Вопросы истории (Москва). — 1990. — №2–12; 1991. — №1–12; 1992. — №1–3.
- Михутина И.В. Майский переворот 1926 г. в Польше // Советское славяноведение (Москва). — 1989. — №6.
- Мыльников А.С. Иозеф Юнгман и его время. — Москва, 1973.
- Мыльников А.С. Эпоха Просвещения в чешских землях: Идеология, нац. самосознание, культура. — Москва, 1977.
- Мыльников А.С. Павел Шафарик – выдающийся учёный-славист. — Москва, 1963.
- Назаревич Р. Варшавское восстание 1944 года. Политические аспекты. — Москва, 1989.
- Наленч Д. и Т.Юзеф Пилсудский: легенды и факты. — Москва, 1990.

- Нарочницкая Л.И. Россия и национально-освободительное движение на Балканах. 1875-1878. — Москва, 1979.
- Нарочницкий А.Л. Россия, Сербия и Черногория в начале XIX в. // Новая и новейшая история (Москва). — 1980. — №3.
- Насонов А.Н. Монголы и Русь. — Москва, Ленинград, 1940.
- Наумов В.П. Борьба Н.С.Хрущева за единоличную власть // Новая и новейшая история (Москва). — 1996. — №2.
- Наумов В.П. Был ли заговор Берии? Новые документы о событиях 1953 г. // Новая и новейшая история (Москва). — 1998. — №5.
- Наумов В.П. К истории секретного доклада Н.С.Хрущева на XX съезде КПСС // Новая и новейшая история (Москва). — 1996. — №4.
- Наумов Е.П. Господствующий класс и государственная власть в Сербии XIII–XV вв. — Москва, 1974.
- Наумов Е.П. К историографии Законника Стефана Душана // Славяно-балканские исследования. — Москва, 1972.
- Наумов Е.П. Экономическое положение Сербского государства в середине XIV в. // Хозяйство и общество на Балканах в средние века. — Калинин, 1978.
- Нежинский Л.Н., Чельшев И.А. О доктринальных основах советской внешней политики в годы “холодной войны” // Отечественная история (Москва). — 1995. — №1.
- Ненашева З.С. Идеино-политическая борьба в Чехии и Словакии в начале XX в.: Чехи, словаки и неославизм. — 1898-1914. — Москва, 1984.
- Нидерле Л. Славянские древности. — Москва, 1956.
- Нидерхаузер Э. Славянские народы Габсбургов в революции 1848 г. // Славяноведение (Москва). — 1998. — №8.

- Никитин С.А. Очерки по истории южных славян и русско-балканских связей в 50-70-е годы XIX в. — Москва, 1970.
- Новопашин Ю.С. Вторжение в Чехословакию в 1968 г. как воплощение практики “классового подхода” // Славяноведение (Москва). — 1993. — №1.
- Новосельцев А.П. Образование Древнерусского государства и его первый правитель // Вопросы истории. — 1991. — №2.
- Носкова А.Ф. Крестьянское политическое движение в Польше (сентябрь 1939 – весна 1948 г.). — Москва, 1987.
- Обушкова Л.А. Королевство Польское в 1815-1830 гг. (эконом. и соц. развитие). — Москва, 1979.
- Общественное движение на польских землях. Основные идейные течения и политические партии в 1864-1914 гг. / Отв. ред. А.М.Орехов. — Москва, 1988.
- Озолин А.И. Из истории гуситского движения. — Саратов, 1962.
- Озолин А.И. Ян Гус о феодальном государстве // Вопросы славянской филологии. — Саратов, 1963.
- Освободительная борьба народов Боснии и Герцеговины и Россия. 1850-1864. — Москва, 1985.
- Освободительное движение на Балканах. — Москва, 1978.
- Освободительные движения народов Австрийской империи. — Москва, 1980. — Т.1; 1981. — Т.2.
- Освобождение Болгарии от турецкого ига: Документы. — Москва, 1961. — Т.1; 1964. — Т.2; 1967. — Т.3.
- Очерки истории науки и культуры Беларуси. IX – нач. XX в. — Минск, 1996.
- Очерки истории чешской литературы XIX-XX веков. — Москва, 1963.
- Очерки революционных связей народов России и Польши. 1815-1917. — Москва, 1976.
- Парсаданова В.С. Формирование Национального фронта в Польше (1944–1946). — Москва, 1972.

- Пашуто В.Т. Героическая борьба русского народа за независимость. Х111 в. — Москва, 1956.
- Первое сербское восстание 1804-1813 гг. и Россия. — Москва, 1980. — Кн.1; 1983. — Кн.2.
- Петров Н. Походження слов'ян. — Київ, 1972.
- Петрухин В.Я. Начало этнокультурной истории Руси IX-XI веков. — Смоленск, 1995.
- Писарев Ю.А. Великие державы и Балканы накануне первой мировой войны. — Москва, 1985.
- Писарев Ю.А. Образование югославского государства. Первая мировая война. Освободительная борьба югославянских народов Австро-Венгрии. Крушение монархии Габсбургов. — Москва, 1975.
- Писарев Ю.А. Сербия и Черногория в первой мировой войне. — Москва, 1968.
- Писарев Ю.А. Великие державы и Балканы накануне первой мировой войны. — Москва, 1985.
- Писарев Ю.А. Освободительное движение югославских народов Австро-Венгрии 1905–1914. — Москва, 1962.
- Пихоя Р.Г. О внутриполитической борьбе в Советском руководстве. 1945–1958 гг. // Новая и новейшая история (Москва). — 1995. — №6.
- Пихоя Р.Г. Чехословакия 1968 г. Взгляд из Москвы: По документам ЦК КПСС. На перепутье между политическими и военными методами // Новая и новейшая история (Москва). — 1995. — №1.
- Политические партии и движения Восточной Европы. Проблемы адаптации к современным условиям. Сб. статей. — Москва, 1994.
- Политические системы СССР и стран Восточной Европы. 20–60-е годы. — Москва, 1991.
- Политический кризис 1939 года и станы Центральной и Юго-Восточной Европы. — Москва, 1989.
- Польско-советская война 1919-1920 гг. Ранее не публиковавшиеся документы и материалы. — Москва, 1994. — Т.1-2.

- Польша на путях развития и утверждения капитализма (конец XVIII – 60-е годы XIX в.). — Москва, 1984.
- Постоловський Р.М., Пугач Є.П., Страшнюк С.Ю. Встановлення тоталітарних режимів у країнах Центральної та Південно-Східної Європи (1944-1953). Хрестоматія для студентів історичних факультетів вищих навчальних закладів України. — Харків, 2000.
- Похилевич Д.Л. Крестьяне Белоруссии и Литвы в XVI-XVIII вв. — Львов, 1957.
- Принятие христианства народами Центральной и Юго-Восточной Европы и крещение Руси. — Москва, 1988.
- Развитие капитализма и национальные движения в славянских странах. — Москва, 1970.
- Развитие этнического самосознания славян в эпоху зрелого феодализма. — Москва, 1989.
- Развитие этнического самосознания славянских народов раннего средневековья. — Москва, 1982.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян в XV-XVI вв. — Москва, 1968.
- Разумовская Л.В. Очерки по истории польских крестьян. От древних времен до XV века. — Москва; Ленинград, 1958.
- Ранке Л. История Сербии по сербским источникам. — Москва, 1857.
- Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне VI-XII вв.). — Москва, 1991.
- Раннефеодальные государства на Балканах. VI-XII вв. / Отв. ред. Г.Г.Литаврин. — Москва, 1985.
- Рапов О.М. Русская церковь в IX - первой трети XII в. Принятие христианства. — 2-е изд. — Москва, 1998.
- Раппопорт П.А. Древнерусская архитектура. — СПб., 1993.
- Революции 1848–1849 гг.: В 2 т. / Под ред. Ф.В.Потемкина и А.И.Молока. — Москва, 1952. — Т.1–2.

- Романенко С.А. Югославия: кризис, распад, война. Образование независимых государств. Национальное самоопределение народов Центральной и Юго-Восточной Европы в XIX–XX вв. — Москва, 2000.
- Романов Б.А. Люди и нравы Древней Руси. — Москва, 1990.
- Россия и национально-освободительная борьба на Балканах. 1875–1878. — Сб. документов / Отв. ред. А.Л.Нарочницкий. — Москва, 1978.
- Россия и освобождение Болгарии. — Москва, 1982.
- Русанова И.П. Славянские древности VI–VII вв.: Культура пражского типа. — Москва, 1976.
- Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства Литовського. — Київ, 1998.
- Рутковский Я. Экономическая история Польши. — Москва, 1953.
- Рыбаков Б.А. Из истории культуры Древней Руси. — Москва, 1984.
- Рыбаков Б.А. Киевская Русь и русские княжества XII–XIII вв. — Изд. 2-е, доп. — Москва, 1993.
- Рыбаков Б.А. Язычество древних славян. — Москва, 1981.
- Сазанова А.С. Социально-политические и национальные требования в учении Яна Гуса // Учен. зап. Ин-та славяноведения. — Москва, 1958. — Т.16.
- Самбук С.М. Политика царизма в Белоруссии во второй половине XIX в. — Москва, 1980.
- Сахаров А.М. Образование и развитие российского государства в XIV–XVII вв. — Москва, 1969. — Гл.1-3.
- Сборник документов по истории рабочего и социалистического движения стран Европы и США / Сост. П.П.Вандель, П.И.Остриков; Под ред. П.И.Острикова. — Москва, 1985.
- Сборник документов по социально-экономической истории Византии / Отв. ред. Г.А.Косминский. — Москва, 1951.

- Сverdlov M.П. Общественный строй у славян в VI – начале VII века // Советское славяноведение (Москва). — 1977. — №3.
- Свод древнейших известий о славянах. — Москва, 1991–1995. — Т.1-2.
- Седов В.В. Происхождение и ранняя история славян. — Москва, 1979.
- Седов В.В. Русский каганат IX века. // Отечественная история. — 1998. — №4.
- Седов В.В. Славяне в древности и раннем средневековье. — Т.1-2. — Москва, 1994, 1995.
- Сельверстова-Куль С.Е. Историография политики царизма в Белоруссии и национальное возрождение белорусов // Славяноведение (Москва). — 1996. — №5.
- Сербия и Болгария в середине XIV в. // Социально-экономическая и политическая история Юго-Восточной Европы (до серед. XIX в.). — Кишинев, 1980.
- Сидельников С.И. Болгарский революционный центральный комитет. 1869–1872. — Харьков, 1970.
- Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — Москва, 1995.
- Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций. XVIII–XIX вв. — Москва, 1978.
- Советско-болгарские отношения 1944–1948. Документы и материалы / Председ. редкол. Л.Ф.Ильичев и И.Попов. — Москва, 1969.
- Советско-чехословацкие отношения. 1961–1971. Документы и материалы / Под ред. Н.Н.Родионова и М.Клусака. — Москва, 1975.
- Социалистическая Федеративная Республика Югославия / Отв. ред. Л.А.Никифоров. — Москва, 1985.
- Стеблій Ф.І. Революції 1848–1849 рр. у Європі і Україні. — Київ, 1973.

- Страшнюк С.Ю., Пугач Є.П. Політичні кризи та анти тоталітарні рухи в країнах Східної Європи (50-80-ті роки ХХ ст.). — Харків, 1998.
- Страшун Б.А. Конституционные перемены в Восточной Европе. — 1989–1990. — Москва, 1991.
- Строительство основ социализма в странах Центральной и Юго-Восточной Европы: Очерки истории / Отв. ред. Г.П.Мурашко. — Москва, 1989.
- Сумарокова М.М. Демократические силы Югославии в борьбе против реакции и угрозы войны. 1929–1939. — Москва, 1980.
- Сюзюмов М.Я. О характере и сущности византийской общины по Земледельческому закону // Византийский временник (Москва). — 1956. — Т.10.
- Терешко Ю.М. Соціально-економічні проблеми Чехословаччини 1953–1963 рр. // Наукові записки Острозької академії. — Острог, 1999. — Т.2. — Ч.1.
- Толочко А.П. Князь в Древней Руси: власть, собственность, идеология. — Киев, 1992.
- Толочко О.П., Толочко П.П. Київська Русь. — Київ, 1998.
- Толочко П.П. Киев и Киевская земля в эпоху феодальной раздробленности XI–XIII вв. — Киев, 1980.
- Топоров В.Н. Боги древних славян // Очерки истории культуры славян. — Москва, 1996.
- Трубецкой Н.С. Наследие Чингисхана. — Москва, 1999.
- Удальцов И.И. Очерки из истории национально-политической борьбы в Чехии в 1848 году. — Москва, 1951.
- Удальцов И.И. Из истории Пражского восстания // Вопросы истории (Москва). — 1948. — №7.
- Удальцов И.И. Очерки из истории национально-политической борьбы в Чехии в 1848 г. — Москва, 1951.
- Удальцова З.В. Идеино-политическая борьба в ранней Византии (по данным историков IV–VII вв.). — Москва, 1974.

- Улуян А.А. Апрельское восстание 1876 г. в Болгарии и Россия. — Москва, 1978.
- Уолкер С.С. Чингизхан. — Ростов-на-Дону, 1998.
- Фадеева И.Л. Официальные доктрины в идеологии и политике Османской империи (османизм - панисламизм, XIX - начало XX в.). — Москва, 1985.
- Фашизм и антидемократические режимы в Европе. Начало 20-х годов – 1945 г. — Москва, 1981.
- Федосова Е.И. Польский вопрос во внешней политике Первой империи во Франции. — Москва, 1980.
- Фирсов Е.Ф. Эволюция парламентской системы в Чехословакии в 1920-е годы. — Москва, 1989.
- Флакер А. Структура культуры хорватского национального возрождения // Славянские культуры в эпоху формирования и развития славянских наций. XVIII–XIX вв. — Москва, 1978.
- Фоменкова В.М. Статуты Казимира III как источник по истории аграрных отношений в феодальной Польше // Славянский архив. — Москва, 1963.
- Формирование наций в Центральной и Юго-Восточной Европе. Исторические и историко-культурные аспекты. — Москва, 1981.
- Формирование национальных независимых государств на Балканах (конец XVIII – 70-е годы XIX в.). — Москва, 1986.
- Фрейдзон В.И. Борьба хорватского народа за национальную свободу: Подъем освободительного движения в 1859-1873 гг. История, идеология, полит, партии. — Москва, 1970.
- Фроянов И.Я. Древняя Русь. Опыт исследования социальной и политической борьбы. — Москва, СПб, 1995.

- Хитрово Н.И. Черногория в национально-освободительном движении на Балканах и русско-черногорские отношения в 50-70-х годах XIX века. — Москва, 1979.
- Хрестоматия по истории международных отношений. — Москва, 1963. — Вып.1.
- Хрестоматия по истории средних веков: В 3 т. / Под ред. С.Д.Сказкина. — Москва, 1961. — Т.1-3.
- Хрестоматия по истории СССР. 1861–1917 / Под ред. В.Г.Тюкавкина. — Москва, 1990.
- Хрестоматия по истории СССР. 1917–1945 / Под ред. Э.М.Щагина. — Москва, 1991.
- Хрестоматия по истории южных и западных славян: В 3 т. — Минск, 1987-1991. — Т.1-3.
- Хрестоматия по новейшей истории: В 3 т. / Под ред. Б.Г.Гафурова и др. — Москва, 1960. — Т.1-3.
- Центральная и Юго-Восточная Европа в новое время. — Москва, 1974.
- Чернов С.Л. Россия на завершающем этапе восточного кризиса 1875-1878 гг. — Москва, 1984.
- Чешская нация на заключительном этапе формирования. 1850 - начало 1870 гг. — Москва, 1989.
- Чорний В.П. Героическая эпопея болгарского народа (Апрельское восстание 1876 г.). — Львов, 1976.
- Чорний В.П. Болгарський національно-визвольний рух 60 – початку 70-х років XIX ст. // Проблеми слов'язнознавства (Львів). — 1985. — Вип.32.
- Чорний В.П. Революційна криза середини 70-х років XIX ст. у Болгарії // Проблеми слов'язнознавства (Львів). — 1986. — Вип.34.
- Чушкина И.В. Словенское национально-освободительное движение в XIX в. и Россия. — Москва, 1978.

- Шишов А.В. Александр Невский. — Ростов-на-Дону, 1999.
- Шмераль Я.Б. Образование Чехословацкой республики в 1918 г. — Москва, 1967.
- Яжборовская И.С., Бухарин Н.И. У истоков польского социалистического движения. — Москва, 1976.
- Яжборовская И.С. Идеиное развитие польского революционного рабочего движения (конец XIX – первая четверть XX в.). — Москва, 1973.
- Язькова А.А. Малая Антанта в европейской политике. 1918–1925. — Москва, 1974.
- Якубский В.А. Проблемы аграрной истории средневековой Польши. — Ленинград, 1975.
- Янин В.Л. Новгородские посадники. — Москва, 1962.
- Яровий В.І. Історія західних та південних слов'ян у XX ст. — Київ, 1996.
- Яровий В.І. Новітня історія країн Східної Європи. — Київ, 1997.

Навчальне видання

Лахно О.П., Цехмістро Н.Я., Тронько Т.В.

Історія слов'янських народів:

програма навчального курсу

Комп'ютерний набір, верстка та макетування — Лахно В.І.

Підписано до друку 9.01.2008 р. Формат 60x84/116.

Папір офсетний. Друк трафаретний.

Ум. друк. арк. 3,9.

Наклад 100 прим. Зам. №8.